

8ут
Дмит

Любомир Дмитерко

ВИБРАНЕ

Л. КАРПЕНКО

Любомир Дмитерко

ВИБРАНЕ

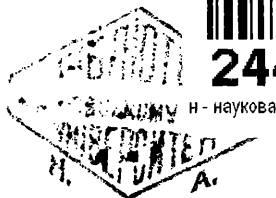
ВІРШІ, ПОЕМИ,
ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

Наукова бібл
ім. М. Максим
КНУ

ім. ТАРАСА ШИ

244742

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
КИЇВ — 1950

Наш прапор

ЙОГО ІМ'Я

Учитель, вождь і найдорожчий друг, —
З його ім'ям ми пісню починаєм,
Ведемо кораблі, беремо в руки плуг,
Қордони Батьківщини захищаєм;
Юнак натхненний і старий ашуг
Його у щирім співі прославляє.

Ми славимось пшеницею в полях,
Стахановськими вмiлими руками,
Озореними вежами Кремля,
Народу мужніми і вірними синами,—
Так славиться оновлена земля
Його ім'ям і мудрими ділами.

Поет над віршами, боець у батарей, —
З його ім'ям народ стоїть на чатах;
Як з'єднаний з землею був Антей,
Так з іменем цим ми, бо світло для очей,
Бо силу, щоби ворога здолати,
Дає воно. Найкращих між людей —
Довіку сталінцями будуть називати!

1936

ВОЖДЬ

Стоять пліч-о-пліч бойові колони,
І Красна площа піснею гримить,
На прапорах, як полум'я, червоних,
Врочиста клятва воїнів горить.

Присягою звучить привіт народу,
Присягою, що більша за життя,
Коли поміж соратників проходить
Знайома постать рідного вождя.

1936

Я ЧУЮ СПІВ...

Я чую спів старого чабана,
Що щастя взяв у вузлуваті руки.
На повнорунні, соковиті луки
Лягає співу вільного луна.

Про мудрого вождя більшовиків
Співає він, і стеляться дороги,
Бо всі шляхи ведуть до перемоги,
Коли про нього в нашім серці спів!

1936

ПАРАД

Од вітрів ясніють небосхили,
тільки хмари вже важкі, як ртуть,
а в каштанах стільки тої сили,
що, здається, вдруге зацвітуть.
І тополі, сповнені снагою,
виростають вгору на очах,
бо нема сьогодні супокою —
ні в природі, ні в моїх рядках.
Бо сьогодні, кажуть, сонце навіть
теж раніш, ніж вчора, підвелось
і в осінню, золотаву павідь
закидає промінь, як весло.
І той промінь падає на лиця
мужніх і схвильованих людей,
то святкують Жовтень у столиці,
то в шерехах молодість іде.
Ми проходим, воїни плечисті,
в нас шерехи — викована міць.
Піднялись знамена урочисто,
і гримить гучних оркестрів мідь.
А здивовані каштани стали
і, здається, вдруге зацвітуть...
І підводиться над нами Сталін;
і лягає під ногами путь...

Рве знамена вітер, бешкетує,
налітає вихором здаля,
б'ється так, що ми ногами чуєм,
як покiрно крутиться земля.

1937

ПРОМЕТЕЙ

В дитинстві я прекрасну казку чув,
Про Прометея, мужнього титана,
Що з неба для людей огонь приніс,
Не побоявшись Зевсової кари.
Прикутий до стрімких кавказьких скель,
Тисячоліттями плекав у серці
Не каюття і не покору він,
А силу, віру, мужність і відвагу,
І люту зненависть до тих, що ланцюгом
Дух боротьби і потяг до вогню,
До сяєва, до світла і до волі
Скувати намагались.

Грянув час,
І, очоливши боротьбу народу
Та освітивши світ увесь огнем,
Поміж стрімких кавказьких скель
Воскрес прекрасний світлий Прометей
У нашому вожді.

1937

ГРУЗІЯ

Шумить Кура, бушує Алазань,
Угору рвуться гомінкі Гомбори,
Прозора й чиста, мов кристал, роса
З очей зірниці падає на гори.

Ось друзі йдуть мені назустріч знов,
Під зорями, як під наметом ночі,
Так легко йдуть, як я колись ішов,
Так твердо йдуть, як я ходити хочу.

Стоїть на площі кам'яний Камо,
Прославлений скульптурою і словом,
Ми по Тбілісі знову ідемо,
Ми над Курою зупинились знову.

Мені знайомі розтини узлісь,
І урвища, де стерто межі й грані,
І, милий серцю, сонячний Тбілісі,
Де друг мій пише вірші на світанні.

У Києві кімната є ясна,
Де у вікні — світанку акварелі,
Там, залюбки одмовившись од сна,
Просиджував я ночі з Руставелі.

Шумить Кура, бушує Алазань,
Угору рвуться гомінкі Гомбори,
Прозора й чиста, мов кристал, роса
З очей зірниці падає на гори.

По схилах Грузії я йду у путь,
Вітаючи ці гори і долини,
Бо Йосиф Сталін народився тут
На щастя світові, на радість батьківщині!

1937

ГІРСЬКА ЛЕГЕНДА

Є озеро серед високих гір,
Мов краплі ртуті, в ньому відблиск зір,
Вода холодна, чиста, снігова...
Над озером — столітні дерева.
Мисливська хатка поміж них стоїть
Під мовчазним сплетінням верховіть.

У тих краях я, друзі, якось був,
І там легенду я гірську почув.
Старий абхаець розповів її,
Як незабутні спогади свої.

— Тут Сталін жив, — сказав дідусь мені, —
Колись, в погожі вересневі дні,
На щастя людям книгу він писав,
І скільки зір, — в тій книзі стільки глав.

Він нам і внукам нашим розповів
Про славу партії, звитягу тих боїв,
Що з рабства підняли нас до висот,
До зір досвітніх ведучи народ.

Над озером він книгу ту складав,
І скільки зір, — в тій книзі стільки глав,

Тому, що в ній про кожного із нас
Подбати він знайшов і змогу й час.

Але пішли розбоєм вороги,
Луна боїв прослалась навкруги...
Вони прорвались і сюди, до гір,
Щоб загасити сяйво наших зір.

Тоді я бачив те, що розкажу,
Те, що стирає вічності межу.

Бійці поранені до озера ішли,
А вороги вже гори облягли.
Бійці поранені... Між них — мої сини...
Обмили рани в озері вони.
Клянуся: очі бачили оці,
Як стали вмить здоровими бійці!

Старий замовк. Я знав: на все життя
Я збережу у серці почуття,—
Пошани й урочистості вінок,
Що з щирих слів створив отой дідок.

Є озеро серед високих гір,
Мов краплі ртуті, в ньому відблиск зір,
Вода холодна, чиста, снігова,
Над озером — столітні дерева.
Хай не здивує вас довірливість моя.
Я признаюсь: легенді вірю я!

1949

ПАМ'ЯТІ ЛЕНІНА

Схилимо, друзі, голови сьогодні,—
Важка і грізна воїнів печаль.
Вона в душі вселюдській, всенародній
Зростає і зривається удаль.
Вона, як тінь, ховає промінь сонця,
В бійців зганяє усмішку з лиця,
Вона в душі китайця й каталонця.
Й орденосного казахського співця.
Вона в Мадридї сходила в траншеї,
До мужнього схилялася плеча.
Вона на Красній площі в мавзолеї,
На зімкнутих зіницях Ілліча.
Але вона не схожа на безсилля
І не зламає нас у боротьбі.
Печаль бійців, мов чорне те вугілля,
Що іскри й полум'я захоче в собі.
Бо з нами він. Ім'я його прекрасне
Нас зогріває подихом своїм.
Воно живе й у вічності не згасне,
Бо доля людства втілена у нім.
Ми підіймаєм ленінські знамена.
Священнішого прапора нема!
Як сонце іскрами ударить об стремена,
Початок битви сповістить сурма,

Ми, сталінською мудрістю зігріті,
Завершим ленінський величний заповіт,
І зробимо, як ще ніколи в світі,
Таким просторим і щасливим світ!

1939

ПРАПОР

Ми Ілліча пронесли в серцях
Від тої морозної днини,
Коли журба, мов чорний птах,
Знялась понад гори й долини.
Народжені бурею, йшли ми в життя,
У битвах батьками здобуте,
І з нами незмінно було почуття,
Що завжди нам з Леніним бути!
Нас вів комсомол крізь бої і літа,—
З лікнепу до вищої школи...
Стелилася вгору дорога крута,
З якої не зійдем ніколи!
Дорога в майбутнє — Ленінський шлях,
Дороговказом — Сталінська клятва!
Ми Ілліча пронесли в серцях —
Ленінізм зберігаючи свято.
І Ленінське слово сьогодні звучить,
Як заповіт у серці народів.
Ленінське слово сьогодні вчить,
В атаки на ворога водить.
Чверть віку минуло. І знову тепер
Ми переможцями вийшли з бою.
Ленін руку вперед простер,
Мільйони веде за собою.

217742

Мільйони нас і мільйони тих,
Що в боротьбі завойовують право
Йти в загонах бойових,
Ділити лєнінців славу.
Вони проходять крізь мур перепон,
А Ленін веде їх, дає поради.
Вони колоній розвіюють сон,
Кров проливають за волю Еллади.
Чверть віку минуло. Ленін живий!
Він з Сталіним поруч завжди і всюди,
Над Дніпрогесом вінок вогневий,—
— То з нами Ілліч! —

говорять люди.
То з нами Ілліч. То Ленін іде,
То лєнінська правда світочем сяє!
Вона освітила військам Чжу Де
Шлях
У велике майбутнє Китаю.
Ленін з Димитровим в Лєйпцігу був,
Дав йому силу, вивів з в'язниці,
Щоб Лєнінський прапор він розгорнув
Потім

в болгарській столиці.
Лєніна — Сталіна вславлений стяг
Материка переможно проходить.
Ми Ілліча несемо в серцях,
Лєнінським шляхом йдучи в походи!

1949

* *
*

Ми знали, що війні кінець
В травневий неповторний вечір.
І придорожній вітерець
Нас обережно брав за плечі.

Позаду залишивсь Берлін,
Вчорашній бій і штурм рейхстагу.
Підвівся місяць з-за руїн
І освітив нам шлях на Прагу.

Ми пробивались крізь туман,
Поміж машин і серед танків,
Де кров'ю чеський партизан
Забарвив за́грави світанків.

У Прагу входила весна.
І помахами крил зелених,
Мов повним келихом вина,
Нас зустрічали п'яні клени.

І ми по вулицях старих
Пішли на Карлів міст, на Влтаву,
Поміж кварталів вікових,
Повитих у гранітну славу.

Я там будиночок знайшов.
Друкарню і дрімучі сходи...
Сюди пошану і любов
Нестимуть звільнені народи.

Тут Ленін був, тут Ленін жив,
Тут Леніна слова лунали.
Я очі в роздумі закрив,
Я чув, як гомонять квартали.

Я чув, як з полум'я війни
Життя вертається до Праги,
Як в'ються в мареві весни
Над містом визволеним стяги.

На вежі багряніє стяг —
То прапор Леніна над нами!
То прапор волі і звитяг
Оздобив Праги древні брами.

І сяють в хвилях прапорів
Два профілі ясним привітом.
То Ленін з Сталіним вгорі —
Над нами й Прагою. Над світом!

1945

ПОРОНІНО

Там, де початок гір
і польських піль кінець,
напоений
джерельною водою,
біля Пороніно
бухливий Поронець
із рівчака —
стає нараз рікою,
будинок там
на березі стоїть
в лавровому вінку
зелених верховіть.

Спинись, мандрівнику!
Тут Ленін жив колись.
Он стіл
і лампа, що йому світила.
З цього віконця
промені лились
і вабили,
мов чародійна сила.
... Смолистий дух
ялинових дощок.
Тут Ленін жив.
Його лунав тут крок.

З його життєпису,
читачу, знаєш ти
про домок цей
в долині, над рікою.
Я щастя мав
в оселю цю зайти,
манруючи
гірською стороною,
де бачив я,
як вперто до висот
прямує
польський трудовий народ.

І в серці він,
мов дорогу скрижаль,
несе у битвах
на круті вершини,
як подих, ніжне
і міцне, як сталь,
ясне ім'я
великої людини.
Для Польщі нині
домок є оцей —
маяк могутній,—
не лише музей!

А за вікном —
різьблений краєвид.
мов зроблений
майстерною рукою.
Тут з Татрами
стрічається Бескид,
Словакія
по той бік, за горою.

І залягли
на тих верхах сніги,
де ще людської
не було ноги.

На них
любив дивитися Ілліч,
І прокидавсь у ньому
хист орлиний.
До Сталіна,
в Росію линув клич
з поронінської
тихої долини.
Ввижались
інші гори і сніги,
і рідних рік
священні береги.

В друкарській фарбі
згорнутих брошур
те слово,
що міцніш од динаміту,
в атаку йшло
на цитаделі мур,
на штурм
експлуататорського світу.
Воно будило,
кликало, вело,
воно в огні
гартоване було.

І першим роком
лютої війни

позначені,
з'явилися листівки.
... Ішли
на зорані снарядами лани
солдати,
притискаючи гвинтівки
до бодем пойнятих,
натомлених сердець...
А Ленін знав:
імперії кінець!

А Ленін знав:
настане скоро час
найбільшого в історії
двобоею!
... Вже після півночі
годинник бив не раз,
а він водив
невтомною рукою.
І з-під пера
з'являлися рядки,
яких
чекали так більшовики!
І кожне слово,
як тугий набій.
І кожне твердження
він до кінця продумав.
Війна — це злочин!
Хай згорять у ній
і цар, і уряд,
і облудна Дума!

... Скидає шапку
польський селянин,

Йдучи повз доми́к цей
до полонин.

І слово Ленін
вимовляє він,
як слово клятви
вимовляти личить.
Це слово нині,
мов набатний дзвін,
по всьому світу
в бій трудящих кличе.
Це слово ми
у серці бережем,
як дзвін меча,
як музику поем.

І де б не був я, друзі,
у житті
села Пороніно
ніколи не забуду.
Тут Ленін жив!
Мов струни золоті,
ця згадка вабить,
спів у серці будить.

... І пролягають
грозняні, круті,
по всій планеті
ленінські путі!

1950

* *
*

Ленін проходить по світу,
входить в доми, у хатини...

Битвою, мов ураганом,
грізно клекоче Китай,
кров'ю синів найдорожчих
сходять прадавні Афіни,
у лихоманці трясеться
заокеанський край.

Ленін, живий і нетлінний,
кличе, веде, навчає,
будить в серцях надію,
ворога в серце б'є.
Ленін спокійно крокує
господарем — з краю до краю,—
світ поневолених бачить
в ньому майбутнє своє.

Паморозь землю покрила,
квітнуть сріблясті квіти,
сонце на вежі московські
щедро проміння кладе...

Стелиться путь промениста
по неосяжному світу,
стелиться путь заповітна —
Ленін по ній іде.

Паморозь землю покрила,
ранок встає над Москвою,
вітер відлигою пахне,
січень, а в серці весна...
На осяйні верховини
край наш веде за собою
перший між ленінців —
Сталін —
людства надія ясна.

Леніна — Сталіна прапор
світочем сяє над світом,
Леніна — Сталіна прапор
землю навкруг повива...
Прийде кінець лиходіям,
буде кінець Уолл-стріту!
«Слухайте, слухайте, слухайте!»
каже народам Москва.

Слухайте всі поневолені
Леніна — Сталіна слово.
Слухайте всі пригноблені
Леніна — Сталіна клич!
Слухають всі суходоли,
й людям ввижається знову
край нездоланної сили,
край непохитних облич.

Сонце встає над Москвою,
В Києві променем грає...

Сонце Кремля нам осяло
до перемоги шлях.
Гордо встає Україна,
вільна від краю до краю,
гордо здійма Україна
Леніна — Сталіна стяг.

Ленін проходить по світу
в просторінь, сонцем осяяну,
Ленін проходить по світу,
стелиться променем путь.
Слава великому Леніну!
Слава великому Сталіну!
Слава шляхам-дорогам,
що в комунізм ведуть!

1948

СЛОВО ПРАВДИ

Як завжди —
в передсвятковий вечір
людству
промовлятиме Москва.
...І, немов готуючись
до втечі,
темінь ночі
мимо проплива...
Відбиває маятник
хвилини,
слухають
на всіх материках,
як з Москви
у світ широкий лине
слово правди,
наче віщий птах.
Слово правди!
Ти ввійшло, крізь битву,
в полум'яні образи
поем,
це тебе,
неначе гостру бритву,
ми на горло нелюдів
кладем.

Ти звучало
в закликах ревкомів,
йшло в атаку
в щорсівських полках.
Дороге нам,
рідне нам,
знайоме,
слово правди,
наче віщий птах.
В героїчних подвигах
Кореї
відчуває подих твоїй
земля,
мов у битві,
в залах Асамблеї,
твій пароль
Вишинський вимовля.
Ти, мов сонце,
що крізь темінь ночі
прокладає
у світанки шлях,—
незгасиме,
людяне,
пророче,
слово правди,
наче віщий птах.
Ти пройшло крізь Жовтень,
мов крізь горно,
в комунізм ступивши
з барикад.
Нашу силу
дужу, непоборну,
в подвигах
ти ствердило стократ.

Ти, мов прапор,
що над нами має,
ти, мов промінь,
що горить в серцях!
Це над людством
райдугою сяє
слово правди,
наче віщий птах.
Від Кремля
в колгосп, до бригадира,
від Москви
на весь широкий світ,
наче символ
творчості і миру,—
слово правди
лине, мов привіт.
Леніним
посіяне на ниві,
Сталіним
відстояне в боях,
вилітає
в бурянім пориві
слово правди,
наче віщий птах!

1950

НОВОРІЧНЕ

Роки ідуть незримим кроком,
І ми міняємось з лиця.
Та щастя, з кожним Новим рок
Повніше сповнює серця.
І знаєш ти, що не даремно
Під небом зоряним живеш,
Що сила творчості буремна
Тебе захоплює без меж.
Що ти своєю плоттю й кров'ю,
Усім єством, усім життям,
Тому належиш, хто з любов'ю
Шлях у майбутнє стеле нам.
Старого року мить остання.
На Спаській вежі північ б'є.
Ми шлем найкращі побажання
Тому, хто щастя нам дає.
І сяє новорічна північ
Святковим радісним вогнем,
І ми, побратані і рівні,
За Сталіним в майбутнє йдем!

1949—50

* *
*

Іде школяр повз Кремль в Замоскворіччя,
Вечірня паморозь лягає, мов димок.
Лежать шляхи двадцятото сторіччя
У сяєві рубінових зірок.
А хлопцеві ввижаються салюти,
І він, дорослий, на баскім коні,
У несходимі воїнські маршрути
Веде полки в багровому вогні.
Перемагає полчища ворожі,
Зникають орди, танучи в імлі...
Повз хлопця йдуть сумирні перехожі,
Спокійно вікна світяться в Кремлі,
А хлопець йде на штурм у Сталінграді,
Вступає з боєм в спалений Берлін,
І відчуває, як безмежна радість
У серце лине від кремлівських стін.
І вірить він: якраз о цій хвилині
На площу Сталін гляне із вікна,
І в ньому, в непохитному хлопчині,
Майбутнє людства, певне, розпізна!

1947

*Великому Сталіну-
слава!*

1

В той день над Москвою
Розквітла блакить
І вітер весняний,
Не жданий у грудні.
І мить незабутня,
Радісна мить,—
Величніш од свят,
Величавіш од буднів.

Люблю я тебе,
Несходима Москва!
Красу твою, велич,
Твій розмах могутній.
Пісень твоїх
Кинуті в серце слова,
І горді рубіни твої
П'ятикутні.

І вікна Кремля,
Що світять вночі,
Що сяйво їх видно
На всіх суходолах,
І Спаської вежі
Врочисті ключі,

І гасел крилатих
Неоновий сполох.
В той день над Москвою —
Весняна блакить,
І сонце,
Що ніч перемігши в двобої,
Дорогу нам світить,
Кремль золотить,
І променем грає
На грудях героїв.

На площі Свердлова —
Людський океан.
Прожекторів сяйва
Зійшлись на портреті.
І Сталін
З портрета іде на майдан
По променях тих,
Що у далеч простерті.

2

Великий театр.
Заходимо в зал.
І ось —
Довгождана сьома година.
— Сталін...
Хтось пошепки сказав.
— Сталін!
І оплесків лине лавина.

Я Сталіна бачив
Уперше в житті.
Ну як мені
Словом його змалювати?

Того, хто у серці,
В душі, в почутті,
У снах і у мріях,
Як сокіл крилатий...

Він вождь і солдат.
І він вийшов таким.
В одезі військовій,
Бо завжди на чатах.
І тільки заграли
Державний гімн,
Він руку підняв,
Як личить солдатам.

Овація довго
У залі гримить,
І Шверник
Не може її зупинити.
Бо рік стає миттю,
І вічністю — мить,
Коли не вустам,
А серцям говорити!

3

Про Сталіна
Влучно сказав Барбюс:
Він — Ленін сьогодні.
Одежа солдата.
Робоче обличчя.
Посріблений вус.
Погляд орлиний.
Вдача завзята.

Я ще раз в той вечір
Всім серцем відчув,

Що Сталін тут, з нами,
І Сталін — всюди.
Бо Сталін —
Це ті, хто сталінцем був,
Хто сталінцем є
І сталінцем буде!

А він —
За столом, поміж друзів сидить,
Уважно слухає, думу гадає.
Він бачить
Над морем простерту блакить
І птаха, що злинув
У небо безкрає.

Юсупов
Легенду якраз розповів
Про мужність орла,
Що над скелями лине.
Та крила орлині
Двох сталінських брів
Рішучіші, знаю,—
Ніж плем'я орлине!

4

Великий, величний, прославлений
Шлях —
З горійських узгір'їв
До днини цієї.
І постать вождя відбита в серцях,
Коли він стоїть
На крилі мавзолею.

Батумський світанок в уяві встає,
І страйки в Баку,
Й Авлабарська друкарня...
І віра у серці, що силу дає
На битву велику,
На тюрми й заслання.

І зустріч на півночі,
В фінських снігах,
У бурях і грозах двадцятого віку.
Він приязнь
У ленінських бачив очах,
Що виросла потім у дружбу велику.

Товаришу Сталін! Ви клятву свою
Од імені всіх поколінь проказали!
Ми, поруч з батьками,
В труді і в бою,
Як прапор її підіймали!

5

Шістнадцять республік
Несуть уклін
Великій і рідній людині.
Несуть вони рапорт
Тих поколінь,
Що Сталін веде
На висоти орлині.

Росіє моя!
Україно моя!
Моя Білорусь!
Моя Грузіє мила!

Народів єдина, незламна сім'я,
Союзу Радянського велич і сила!

Шістнадцять республік!
Мільйони сердець!
Великому Сталіну — слава велика!
І кожен з нас
Партії вірний боєць,
Що Сталін
На труд і на битви покликав!

6

Партіє! Слава тобі в віках!
Ти — джерело
Наших сил і звитяги.
Гордо здійснюються
В наших руках
Партії Леніна — Сталіна стяги!

Сталін, між друзів, — за столом.
Вірним соратникам Сталіна —
Слава!
Виблискують голови їхні сріблом,
Вони гартували Партії лави.

Це з ними вождь до звитяги ішов,
Це з ним вони силу ворожу крушили.
Молотов, Берія, Маленков,
Мікоян, Каганович,
Хрущов, Ворошилов!

Соратники й друзі!
І кожен з нас

Щасливим себе в цю мить відчуває.
Бо ми народились в незрівняний час!
Бо Сталін веде нас!
Бо Сталін — навчає!

7

Чути оркестру військового мідь,
Воїни входять розміреним маршем.
Рубіж Сталінграда в уяві стоїть...
І, мов на КП,
На трибуну йде маршал.

Він дивиться в далеч.
Загроза війни,
Мов хвиля багрова, на обрії встала.
Та нас не злякають загроз буруни,
Бо Сталін на вахті,
Біля штурвала!

І дивляться воїни в очі вождя, —
В них світиться спокій,
В них сяє відвага.
Ця сталінська певність —
Порука звитяг,
Палає у полум'ї нашого стяга!

Як символ майбутнього, діти ідуть,
До Сталіна руки вони простягають.
І ті,
Що в Берліні завершили путь,
Радісні сльози нишком втирають.
Люба малеча! Це з ваших лав
Вийдуть незламні Олеги і Зої!

Сталін квіти до рук узяв,
Гладить голівку школярки малої.

Ростить, мої любі! Є слово таке,
Дуже, могутне, вилите з сталі,
Слово чарівне, слово палке,
Що мир захищає.
Слово це — Сталін!

8

Ми — вісники миру! —
Зал знову гримить.
Кремезна людина іде на трибуну.
І тихо та впевнено в залі звучить
Голос
Звитяжного Мао Цзе-дуна.

Мао Цзе-дун!
Полководець.
Поет.
Що словом чарує,
Що серцем палає.
Чверть віку несхибно веде вперед
З неволі — до щастя
Народ Китаю.

Ще чорне
Коротке волосся його,
І чорні
Очей блискучі агати.
Він цими очима, крізь дим і вогонь,
Бачить Китай щасливим, багатим.

Голос спокійний, розмірений рух,
Такі — ніколи не відступають!
В ньому —
Незламний, могутній дух —
Дух титанічний Китаю.

Великому Сталіну великий народ
З сином великим поклін посилає.
Ленінським шляхом
Іде до висот,
З Сталіним в серці,
Народ Китаю!

9

Ми — вісники миру!
Всупереч тим,
Хто з поту і крові
Висмоктує гроші!
... З обличчям
Широким, відкритим, ясным
Стоїть на трибуні
Товариш Ракоші.

Ракоші Мат'яс!..
І в уяві встає
Юність моя, жага Комсомолу..
Залізний угорець!
Ти серце мое
Полонив ще тоді,
Як бігав я в школу.

Сакко й Ванцетті..
Ракоші Мат'яс!..

В найтяжчі хвилини
Були ми з вами!
Крізь суші і води ми бачили вас,
Як гордо стояли ви
Перед катами.

Тебе не здолали жорстокі кати,
Залізний угорець!..
Таким тебе знаю!
Залізний угорець!
Так, це ти —
Син волі і правди,
Син гір і Дунаю.

Народу незламного вірний син,
Жадібний до праці,
Готовий до бою.
Вождя ти вітаєш
З угорських вершин.
І вождь
Пишається тобою!

10

З країни Димитрова —
Червенков.
Чехи, румуни, поляки
Кладуть
Безсмертя лавровим вінком,
Слова пошани й подяки.

У вирі війни
З нас кожен пройшов
Землі слов'янські,
Берег Дунаю...

Вашу приязнь, вашу любов,
Друзі хороші, я пам'ятаю.

Я пам'ятаю — у селах, в містах
Сталіну рідному — щирі привіти.
Сталін у серці і на вустах —
Ваш рятівник, ваш визволитель!

Сталін з вами! Із Сталіним ви!
То перемога буде за вами!
Сяють над вами зорі Москви
Соціалізму маяками!

11

Ще в залі лунають палкі слова
Країн народних демократій...
Та ось підвівся голова:
— Слово має
Пальміро Тольятті.—

Сталін встає. Зал гримить.
Оплески хвилями під стелю линуть.
З якою любов'ю вітали ми
Цю, невисоку на зріст, людину!

Це в нього убивця
З-за рогу стріляв.
Та полум'я серця його не згасити!
І кожен з нас вірив, кожен знав:
Він буде жити!
Він мусить жити!

Італії сонце, потоки гірські,
Гартована міць робітничих кварталів,

Од вас — ця енергія, рухи різкі,
І слово палке,
І серце із сталі.

Мов пісня,
Звучать італійські слова.
Мов клятва —
Російські слова завзяті.
І слухає Сталін,
Весь зал,
Вся Москва,
Вся країна,
Весь світ —
Пальміро Тольятті.

І каже Тольятті:
— Сталін веде
До миру й прогресу народи світу.
Клас робітничий Італії йде
На битву,
Сталінським сонцем зігрітий! —

Я чую промови дзвінкі слова,
І родяться заклики в серці
Крилаті:
За сталінське сонце,
Що світ зігрива,
За вільну Італію
Пальміро Тольятті!

12

І знов урочиста напружена мить,
І оплески знову, як сполох бурі.

І знову, як сурми,
Над світом гримить
Голос Долорес Ібаррурі.

В чорній одежі — висока, струнка,
Пассіонарія,
З дитинства знайома.
Піднесена вгору рішуча рука,
Лице, що не знає спокою і втоми.

В ній муки Мадріда.
В ній — відблиск боїв,
Що полум'я їх ніколи не гасло.
В ній совість народу, журба матерів,
Вона —
Іспанії символ і гасло.

Символ,
Що міцно гуртує народ,
Гасло,
Що в битву нескорених кличе.
Ні, не з трибуни, —
З гренадських висот
Дивиться в зал її обличчя.

Я бачу здаля, немов крізь туман,
Веселу Севілью, залиту кров'ю.
Вмирає в печері юнак-партизан,
Мати схилилась в його узголів'ї.

Вона не ридає, бо знає вона:
Як Пассіонарія, треба бути!
Ще прийде
В севільські узгір'я весна,
Вже подих її зі Сходу чути.

Повстанець іде
З астурійських долин.
Кров запеклася, дошкулює рана.
Пасіонарії, кажуть, він син,
Бо мати вона всім партизанам.
В чорній жалобі її голова.
Срібною ниткою старість вплелася.
Ні, то не старість!
Мов сурми,— слова,
В них кров партизанська,
В них лють запеклася!

13

Нова Німеччина
Шле уклін.
Німеччина праці.
Німеччина миру.
Ніколи в житті не підніме Берлін
Над людством криваву сокиру!

І голос Франції чуємо ми,
Мов бурі натягнуті струни.
Проти реакції стали грудьми
Мужні нащадки Комуни!

Сталіну з Австрії привіт,
Вклоняються фінські робочі.
Все людство трудяще, весь чесний
світ
До нього звертає очі.

Бо знають у Чілі, знає Алжир,
Що сонце палає на Сході.

Бо Сталін — сонце. Сталін — мир.
Сталін — щастя народів!

14

В ім'я цього щастя ми підвелись.
У залі — мелодія горда і славна.
У серці зродились, угору знялись
Звуки, знайомі нам здавна.

Сталін співає.
Співаємо всі.
Спів наш лунає у світі.
То гімн пролетарський
В величній красі,
То звуки, що серцем зігріті.

Ще в світі існує
Фашистський розбій,
Кров'ю залиті повстання.
Триває битва... Запеклий бій!
Та це вже битва — остання.

І сурми її над світом звучать,
В мелодію злившись залізу,
Щоб завтрашній день
Народам назвать
Епохою Комунізму!

15

Північ.
Годинник на вежі б'є.
На віщій Спаській вежі.

51

Завтрашній день над нами встає,
Часу стираючи межі.

Піввіку минає.
Ідуть роки.
Вікна кремлівські сяють.
Потиск сталінської руки
Люди вві сні відчують.

Сходять з портретів
Енгельс і Маркс.
Ленін на площу виходить.
Будови величної гордий каркас
Сталеві вершини підводить.

І ті,
Хто велику борню починав,
Далеко сягаючи зором,
Стоять зачаровані. —
Людства весна
Прийшла несподівано скоро.

То сталінський геній,
То сталінський гарт,
Розмірені сталінські кроки.
Піввіку такого —
Півтисячі варт,
А може, і тисячі років!

Лине кремлівських курантів дзвін.
Сталін проходить по світу.
В усьому бути
Таким, як він!
По-сталінськи жити й горіти!

Солдати Вітчизни

---

* *
*

Хай свідчення таке залишиться нащадкам:
Ми їли хліб з пайка, ми знали піт і кров,
Та зневажали шлях, який стелився гладко,
Якщо не вгору він, а в баговиння йшов.

На березі Дніпра ще збереглись окопи,
Їх затяга пирій, і м'ята, і чебрець,
Та тут лежала путь до чорних рік Європи,
Коли від Терека на Ельбу йшов боєць.

І хоч повалено штабні дороговкази,
Вони стоятимуть, як маяки, в серцях.
То покоління йде, що скрізь і завжди разом —
На вежах п'ятиріч, у творчості, в боях.

Хай сизим полином і чебрецем пахучим
Заріс глибокий хід, що на КП нас вів,
Та сивому Дніпру і межигірським кручам
Ніколи не забудь, як луг в огні горів.

Як прокладали міст сокирою й багнетом,
Не на понтони він, на берег слави ліг,
І кожен, хто родивсь солдатом і поетом,
До того берега дійти по ньому міг.

І він, як символ, ліг, цей міст
в будучність нашу,
Як райдуга прославсь на небі наших днів,
Ми підняли судьби залізом куту чашу,
Мов стяг над битвою, ми підняли наш спів.

Триває битва ця, триватиме ще довго,
Але в історії навек лишився слід.
Його лишив солдат, що йшов на Ельбу
з Волги,
В юхтових чоботах, солдат середніх літ.

Бо всі ми ті, кому до тридцяти
й за тридцять —
Танкіст чи льотчик він, розвідник чи гармаш,
Чи долю він пізнав сапера, піхотинця,
Ми скажемо собі: він побратим, він — наш!

Він з нами будував ясні мости в майбутнє,
Він з нами падав, повз і знову твердо йшов.
Коли ж загинув він, життя проживши путнє,
Священною для нас його хай буде кров!

Бо всі ми ті, кому за двадцять і за сорок —
Шахтар і металург, колгоспний бригадир —
Ми в битві і в труді розвіювали морок,
І кров'ю на землі ми стверджували мир.

Ми зневажали шлях, який стелився гладко,
В дитинстві ще буквар нас вчив:
«Ми не раби!»

Хай свідчення про нас залишиться нащадкам,
Про покоління
                    слави,
                            праці,
                                    боротьби!

1947

* *
*

Глибока безодня блакитного плеса,
І хвилі, мов помахи крил.
По хвилях, над морем, злітає Одеса
І крилами б'є в небосхил.

І хвилі здійсмаються — далі і далі,
Мов сходи на ту височінь,
Де стануть, Вітчизно, на п'єдесталі
Солдати твоїх поколінь.

Де їх не досягнуть ні кӯлі, ні бомби,
Де зір їх, мов поклик: вперед!
Як слави літопис — внизу катакомби,
Спокійний на обрії рейд.

І хвилі здійсмаються — далі і далі —
З-за хвиль Севастополь встає.
Солдати твої, Батьківщино, із сталі,
В їх силі — майбутнє твоє.

Вони молодими ввійшли у безсмертя,
І їх замінили нові —
Могутні, завзяті, гартовані, вперті,
Незламні і вічно живі.

Від батька до сина, від сина до внука,
Немов естафета іде —
Боїв, перемоги і слави наука,
Яка нас не зрадить ніде.

Вона непохитна, як мур Сталінграда,
Немов Ленінграда сини.
Її не зламали навали, блокада
Та інші страхіття війни.

Її не зламали, її не зламають,
Довіку її не зламать!
Стискаючи зброю, від краю до краю,
Солдати Вітчизни стоять.

Стискаючи зброю, здіймаючи прапор,
Боронячи край свій грудьми,
В боях ми складаємо Сталіну рапорт,
Солдати Вітчизни — це ми!

1947

ПІСНЯ ПРО МУЖНІСТЬ

Чорноморець, матінко, чорноморець...

З народної пісні.

Нас флагман вивів на ворожий порт.
Заметушилися фашисти кляті...
За флагманом ми увійшли в фарватер,
У пекло, де зламав би ногу й чорт!

Вогонь з повітря, з берега й води —
Снаряди, бомби, міни і торпеди,
Усе в диму, ти небо бачиш ледве,
І в небі чорних вибухів ряди.

Був бій і все, як личить у бою:
Ворожа гавань у вогні палала,
Висока хмара у диму зникала,
І кожен долю пізнавав свою.

На морі є неписаний закон:
Відкрито море тільки для хоробрих.
Та цей закон засвоїли ми добре,
Як вперше йшов в атаку батальйон.

Вогонь, вогонь! І димова імла.
Вогонь, вогонь! І вигук побратима.
І кров на тілі друга, і незрима
Примара смерті серед нас була.

До смерті ми звикали у боях,
Так, як звикають до дощу чи снігү...
Було життя, котилося, й з розбігу
Спинилося в столочених житах.

Але цієї смерті не забудь —
Як тральщик наш вмирав у Чорнім морі!
Гармати били ворогам на горе,
Що аж скипала моря каламуть.

А він, поранений, ішов на дно.
І знали моряки: це бій останній,
Вже їм не бачить сонця на світанні,
І воювать їм більше не дано.

Було з есмінця добре видно нам:
Поволі тральщик потопав у морі...
Гармати били ворогам на горе,
Здавалось — ніколи тужити морякам!

Аж ось підвівсь один, і прапорці
«Прощайте, друзі!» тричі проказали.
«Прощайте, друзі!» ми відповідали,
І сльози нам котились по лиці.

Ми втерли сльози і скінчили бій,
Але довіку будем пам'ятати,

Як били там на тральщику гармати,
Як він зникав у прірві голубій.

І на війні оцїй чи в мирний час
Про чорноморця пісню ми складемо,
І мужністю ми пісню назовемо,
Про мужність пісня житиме між нас!

1942

НЕТЛІННИЙ ЛИСТ

Пам'яті Аркадія Воскобая.

Оцей папір ніколи не зотліє,
Його скропила полум'яна кров!
Твій лист, Аркадію, твоя жагуча мрія.
Дійде в віки так, як до нас дійшов.

Він писаний поспішною рукою,
Його в час битви написав герой.
Палкі слова: «За Сталіна, до бою!»,
Як заповіт лишив нам Воскобой.

Могутнє серце рідного Донбасу
Зігріло в жилах Воскобая кров,
Коли в цей день, не схибивши ні разу,
В дванадцяту атаку він ішов.

І чула у тривозі Україна,
Як заповіт, палкі його слова.
Ми знаєм — смерть захисника і сина —
Це рана в тілі матері жива.

Ми чули слово воїнів-таманців,
Ми чули присягу за нього відомстити,

І встаємо ми до схід сонця, вранці,
Щоб так, як він, майбутній день прожить.

Щоб так, як він, як смерть загляне в очі,
Дванадцять раз, не схибивши, іти.
Щоб так, як він, і вдень, і серед ночі
Багряним цвітом для людей цвісти.

І так спокійно на папір вписати
Тверді слова прощального листа,
Щоб вічно знала Україна-мати,
Яка любов велична і проста.

Яка любов її звияжця-сина
На бій, на подвиг і на смерть вела.
Вінком безсмертя вкриє Батьківщина
Знайомі риси рідного чола.

І оживе звияжець, і піснями
В новобудовах наших забринить,
Він з рідним краєм і його синами,
З Донбасом рідним вічно буде жить.

Нетлінний лист, написаний тобою,
Дійде в віки так, як до нас дійшов.
Бо ти ішов як більшовик до бою,
І як солдат пролив у битві кров.

1942

МАТИ

Ми спимо у придорожній хаті.
Хуртовина вие за вікном,
Потом вкриті чорні автомати,
Жінка нахилилась над столом.

Береже вона наш сон і спокій,
В подих наш вслухається вона.
Їй, старій, самотній, одинокій,
Посилає нас щодня війна.

Як уранці стихне хуртовина,
Буде сумно проваджати нас.
Знову сяде виглядати сина,
Так, як виглядала вже не раз.

І за ним тужитиме, й за нами
Довгу ніч при чаднім каганці,
Бо стають їй рідними синами
Всі боями зморені бійці.

1942

КЛЕН

Ти був зелений, кучерявий
І слухав пісню солов'я,
Тепер у відблисках заграви
Стоїш похмурий, як і я.

За садом хата догоряє,
Людське добро, домашній скарб.
Четверта рота наступає
На протитанковий ескарп.

Війна іде. Вона для мене
Вже стала звичною давно.
І ти стоїш, похмурий клене,
Мов і тобі це все одно.

До всього звикли ми, здається.
Нічим не здивувати нас.
То, може, й серце не заб'ється?
Та ні! Заб'ється ще не раз.

Ось відгримлять важкі походи,
Як бій вчорашній одгримів,
І ми, з підрозділів піхоти,
До рідних вернемось домів.

І голубими вечорами,
Налиті соком, ти і я,
Ще молоді і кучеряві,
Почуєм пісню солов'я!

1942

* *
*

Палили землю вогневі потоки,
Багровим димом вкрилася трава.
Біля Сули, Дніпрової притоки,
Три дні й три ночі лютий бій тривав.

Горіли верби, наче смолоскипи,
Над грейдером котилася луна.
По Чорне море і за темну Прип'ять
Огненним валом залягла війна.

В четверту ніч замерехтіли зорі
У несподіваній, незвичній тишині.
Тремтів сріблястий лист на осокові,
Як це буває в нашій стороні.

Глибока тиша впала на Засулля —
Грози нової невблаганний знак.
І легко, мов трасируюча куля,
З куща на кущ перелетів світляк.

Він заблищав, як вогник в рідній хаті,
Тамуючи старий солдатський біль.
І нам здалось, що вже на сіножаті,
На мирний труд виходила артіль.

1943

У КИЄВІ

Ми повертаємось додому,
Покриті шрамами від ран.
І топчем вулицю знайому
Ходою мирних городян.
Ми оглядаєм рани міста,
Стрічаєм радісних людей,
І тихим кроком падолиста
Підходить осінь до дверей.
А з нею звичні нам турботи,—
Три роки ми не знали їх,
Коли лягали наші роти
На рубежах у грязь і в сніг.
Ми не спустошені війною,
Скоріш збагачені ми тим,
Що сняться нам картини бою,
Повиті в полум'я і дим.
І не героями відчаю,
А непохитні, як в бою,
На фронті відбудови краю
Ми долю визначим своєю!

1943

МЖИЧКА

Де взялася мжичка клята,
Що мигиче другий день.
Мокра спина у солдата —
Ні розмов, ані пісень.

Ні того міцного слова,
Що завзяття додає,
Обірвалася розмова,
Тільки ворог з флангū б'є.

Що ж примовкли? Гей, сержанте,
Дай напитися води.
Не на втіху, не на жарти
Нас надіслано сюди.

Дай води мені з калюжі,
Що ж, як іншої нема!
І здорові, і недужі
Лежимо тут недарма.

Звідси виходу немає
В обороні круговій.
Вже й калюжа замерзає,
Вже й на другім флангу бій.

Скільки їх? Либонь чотири,
Як в суворовськiм каре.
Захлинаються мортири,
Ворог приступом бере.

Вiдбивають контратаки
Пiхотинцi мовчазнi.
У броню закутi птахи
Появились в вишинi.

Нам не впасти вiд утоми,
Не такий знесли тягар!
З Радомишля на Житомир
Ми нацiлимо удар.

Плинуть радостi й печалi,—
Все буває на вiйнi.
Доки впишуть на скрижалi,
Як минуле, наші днi.

Отодi, щоб люди знали,
Як в годину бойову,
Ми за Києвом займали
Оборону кругову.

Вiдбивали контратаку
На Житомирськiм шляху.
I не знали втоми й ляку
В дощ, у мжичку, в нiч глуху.

1943

МАЯКИ

Вона стоїть, біляві коси
Ховає нишком під берет,
Угору прапорець заносить
І викида його вперед.

Пили курять, гуде дорога,
Летять машини з вітерцем.
Вона стоїть вродлива, строга,
І владно маше прапорцем.

Їх називають маяками,
Регулювальницями звать,
Вони проходять разом з нами
Війни важку, сувору путь.

Чекають з пошти польової
З натхненням писаних листів.
І у хазяйки, на постої,
Лунає їх журливий спів.

Вродливі й строгі, з прапорцями,
Вони показують нам путь.
І сняться шоферам ночами,
І вдень спокою не дають.

І ми їх будем пам'ятати
На всіх дорогах і шляхах.
І довго будуть ці дівчата,
Як маяки, у нас в очах!

1944

* *
*

Як сльози на мармурі й сталі
Шопена стривожений хист.
Лежить у величному залі
Недугою вбитий танкіст.

Всю ніч караулів зміни,
Лиш він спочиває один —
Федоренко, син України,
Вітчизни радянської син.

Жалоба похмурого крепу,
Мов клаптики ночі над ним.
Лани приазовського степу
Я бачу крізь спогадів дим.

Я бачу багряні світанки,
Буремні світанки війни,
І танки, розлючені танки,
В бурхливому вирі Десни,

На східній околиці Львова,
І в чорних саксонських лісах.
За вірність танкістського слова
Були ми спокійні в боях.

І маршальська зірка сіяє,
І сяють його ордени...
І славу від краю до краю
Помножать Вітчизни сини!

1947

* *
*

Позагоюються рани,
Закінчилася війна,—
Крізь пожарища й тумани
Прокотилася вона.

А які чотири роки,
Їх ніколи не забудь!
Гук боїв, моторів рокіт
І кривава каламуть.

Крик тривоги, клич Вітчизни,
Пульсу гнівного биття.
Хай питвом цілющим бризне
Знов симфонія життя!

Смерть в двобої перемігши,
Ельбу й Шпрее перейшли,
Від заліза ми міцніші
На війні оцій були.

Ми вписали кров'ю дати
Всім народам, всім вікам.
Комунізму ми солдати,
Шлях накреслив Сталін нам!

1945.

* *
*

На схилах гір вже почались жнива,
Між виноградників лягли покоси жита,
Лежить земля запліднена, жива,
Боями лютими оновлена й оми́та.

Така вона од Волги по Дунай.
Лежить в плодах і рук робочих просить.
Встає в уяві заповітний край,
Де на ланах завітчані покоси.

О, краю наш! За тебе й спокій твій
Проклали ми до чорних Альп дороги,
В труді солдатським, в славі бойовій
Крізь полум'я йдучи до перемоги.

Ми знали все — і виснагу, і піт,
І кров гарячу, і пекучі рани.
Та в поколіннях всіх прийдешніх літ
Ми встанемо, як слави ветерани.

І скаже так майбутній наш онук:
— Як щедро жито на ланах квітує! —
Іржаву зброю візьме він до рук,
Згадає нас і зброю поцілує.

* *
*

Ми їздили сьогодні в Братіславу.
Словаки нас зустріли, як братів,
І пам'ятник співцеві Гвездославу
Нас усміхом, по-дружньому, зустрів.

Струнка і горда дівчина Марія
Нас повела узгір'ями у сад.
І сад, і місто — все було, мов мрія,
Що вийшла з гір, щоб не піти назад.

Багатством не пишаються словаки,
І не великий цей, слов'янський край.
Та, мов над Бугом, багряніють маки,
І, мов Дніпро, розлився тут Дунай.

І слово схоже, слово слов'янина,
І в пісні звуки рідні пізнаю.
Благословенна будь ця тепла днина
У братньому і теплому краю!

1945

* *
*

Через Дрезден Ельба каламутна
Під мостами повагом пливе.
Над будинком зірка п'ятикутна,—
Тут радянський комендант живе.

Пригадалася пора тривожна,
Як фашисти Терек перейшли.
В скелях, де, як дот, печера кожна,
Ми тоді надією жили.

З гір Кавказьких в Альпи і Судети
Нас привів солдатський мужній труд.
Ось надія наша. Ось портрети.
Сталін з нами. Сталін з нами тут!

1945

* *
*

В старому парку скошена трава
Лугами пахне, вабить відпочити,
А з-за Дунаю хмара грозова
Встає над нами, ніби нарочито,
Щоб заховати рідний небокрай,
Де в Чорне море котиться Дунай
Через луги, через пісні завітні.

Його, мов друга, стріли ми у Відні,
Тут, на оцих далеких берегах,
Де спека люта зріє на дахах
І обдає нас подихом гарячим,
Де ми траву раз в тиждень тільки бачим
В неділю в парку. Скошена трава
Прив'ялена, заквітчана, пахуча,
А з-за Дунаю громовиця-туча
Така якраз, як в Києві бува.
Приємно думати, що хвилі ці пливуть
В наш край, до чорноморської безодні,
Що ріки Батьківщини многоводні
По всіх світах свою проклали путь.
Пливи, Дунаю, тихою водою,
А ми думками линею за тобою

Крізь спеки й громовиці літа
З далеких берегів, з чужого світу
Туди, де просторінь прозора, степова,
Де в гордій пісні — слава бойова.

1945

* *
*

Пам'ятаєш Курджипську станицю,
Річку Білу і місячну ніч,
Заклопотану молодицю,
Що вночі розтопила піч...
Нас сніданком нагодувала
І дивилася довго услід.
А з узгір'я ворожа навала
Йшла непрохана на обід.
Нам ще довго в житті мандрувати,
Нам безкраї дороги лягли.
Та приїду до тої хати,
Де ночівлю тоді ми знайшли.
Розповім я отій молодиці,
Як за горе, за сльози її,
У далекій німецькій столиці
Прогриміли останні бої,
Як пізнали суворість відплати
Ті, хто руку на край наш підняв,
Як з кубанських станиць солдати
Переходили Ельбу вплав.

1945

* *
*

Понад Дунаєм зріє виноград,
І пахнуть медом над Токаєм дині.
Бійці, що захищали Сталінград,
Прийшли сюди від волзької твердині.
Вони ідуть в походах п'ятий рік,
А хто ще з фінської — тому вже сьомий буде,
До гір чужих, до іноземних рік
Прийшли подільські та сибірські люди.
Вони ділили й ділять все навпіл,
Все, що буває на солдатській службі,
Негоду, рани... Між угорських сіл
Рости й міцніти їх великій дружбі.
Вина бурштин, мій друже, наливай
В надщерблену під Києвом баклагу.
Тут, де бушує серед скель Токай,
Ми вип'ємо за дружбу і звитягу.
Понад Дунаєм зріє виноград,
У Чорне море котять хвилі ріки.
Бійці, що захищали Сталінград,
Довіку друзі і брати навіки!

1945

* *
*

Ми спали в місті Кант. Прокинулися вранці, —
Довкола все було, немов повите сном:
І клаптики блакиті на фіранці,
І пелюстки акацій за вікном.

Німецьке місто Кант лежить при автостраді
З Бреслау на Берлін, за Одером сумним.
Вершини готики, мов списи на параді,
Залізним їжаком здіймаються над ним.

Чотирикутником майдан посеред міста
Застряг поміж рудих середньовічних стін.
Тут вчора одлунав останній крок фашиста,
Тут вчора бій провів передовий загін.

Ми підемо вперед, та тут, серед майдану,
Залишиться навек наш друг і побратим,
Він вчора у бою дістав смертельну рану,
В жалобі прапори схилилися над ним.

Поклали в місті Кант його ми у могилу,
Китайкою-вогнем оздобили труну.
О, скільки так в містах прифронтового тилу
Лишили друзів ми, та виграли війну!

Лежать німі бійці у Відні і в Берліні,
Лежать над Влтавою, над Ельбою в пісках.
Ми траурні стрічки, мов їх безсмертні тіні,
Довіку збережем на наших прапорах.

Прострелену шинель і зірку п'ятикутню
Залишимо синам, як гордий заповіт
Од сталінських бійців, що кляли міст
в майбутнє
Через розтерзаний, омитий кров'ю світ.

І пройде наш онук майданами Європи,
Торкнеться до могил живим теплом долонь.
Побачить Волгу він, покриті снігом тропи,
Почує голос наш: «По ворогу, вогонь!»

Схиляючись чолом до давньої могили,
Обійме поглядом той дорогий майдан,
І бризне джерелом небаченої сили
Безмежної землі зелений океан.

Величний реквієм програють срібні сурми.
У ньому прозвучать великих днів діла —
Владикавказький бій, і сталінградські штурми,
І буря, що в Берлін гвардійців привела!

1945

* *
*

Усе життя нас вабить далечінь,
Оглянешся на пройдені дороги —
Струнких будов звелась над ними тінь,
Звучать в піснях минулих днів тривоги...

Гаряче серце б'ється і тремтить,
І відчуваєш, як зростають крила,
Здається вічністю буття єдина мить,
Перед якою навіть смерть безсила.

Встають герої обіч тих шляхів,
Які ми кров'ю й потом напували,
Поглинув час і полум'я боїв,
І гromовиці лотої навали.

Але повік лишився в серці знак,
І десь в степу, коло Дністра чи Буга,
Штабний дороговказ, мов клич старого друга,
На роздоріжжі маршів і атак.

1947

* *
*

Ні журавля на ній, ані цямрин,
Така собі дзюрчить в степу криниця,
Але боєць схилився не один,
Щоби води з глибин її напиться.

І не один спинявся грузовик,
Як заливали наспіх радіатор.
Старий солдат, що до походів звик,
Ставав не раз сорочку тут попрати.

Тепер приходять мирні косарі,
П'ють вранці воду і мантачать коси,
Так від зорі і знову до зорі
Вона вологу й затишок приносить.

Як хочеш випити джерельної води
З живим сріблом досвітньої зірниці,
Йди на світанку в степ і припади
Гарячими вустами до криниці.

1947

* *
*

На пожарищі, в хаосі руїн,
Серед уламків каменю й металу,
Де молот б'є об рейку, наче дзвін,
І дах будівлі зводиться помалу, —
Там дерево, крізь полум'я і дим,
Зросло, і ми пишаємося ним.

Нас багрянцем приваблюють плоди,
Що зав'язались з запашного цвіту.
Яких доріг ногами не сходи,
Хоч обійди сади усього світу,
Ніде ще дерево од віку не зросло,
Яке б з оцим зрівнятися могло.

Приходить воїн. Наче садівник,
Він обережно дерево огляне.
І зір його, що до пожарищ звик,
Таким спокійним і ласкавим стане.
І скаже він: за рани і за кров
Я спокій тут і втіху віднайшов.

Адже з моїх це вогневих ночей,
І з лихоманки вуличного бою,
З пожеж в степу, з гвардійських батарей,
З журби моєї, мила, за тобою,

Зросли оці невидані плоди,
Таких нема, хоч світ увесь сходи!

Коваль підійде. Дерево в плодах!
Кора така, що м'язам добрим впору:
Мов руки, загартовані в трудах,
Гілля могутнє зводиться угору.
І він промовить: мій гарячий піт
Дав цю красу рясних, розлогих віт.

Та це я сам, це мій безсонний труд,
Це мій двобій з байдужістю металу,
Це міць землі, що йшла з глибоких руд,
Щоб злим вогнем розвіяти навалу.
Не червоніє в коваля лице,
Як гляне він на дерево оце.

Ось мати йде. Пожила і стара,
Волосся сиве, виплакані очі.
Вітає дерево її. Скрипить кора,
І листя, вниз схиляючись, шепоче.
І каже мати: он яка роса!
Та це ж сльоза моя. Та чи одна сльоза!

Хіба я їх не ріками лила,
Мої невтішні материнські сльози,
Коли навала навкруги гула
Й мої сини в похід ішли, крізь грози.
Чому ж мені тепер не поивітять
Те дерево, де віти так шумлять!

Оце і все. Баладі тут кінець.
Гудуть вітри. І дерево могутнє

Стоїть незламно. Так стоїть боєць,
Що поглядом сягає у майбутнє.
Зростає же, дерево, красуйся і шуми,
Бо ти безсмертне, як безсмертні ми!

1947

* *
*

Три літа, мій друже, три літа
Над лугом пролинули цим.
Осіннього вітру сюїта
Бринить над узліссям рудим,
Де глицю і ясена віти
Багрець покриває, мов дим.

Мов дим і мов полум'я вихор,
Багрового дуба метал.
І тихо на лузі тім, тихо,
Де битви розвіяно шквал.

Де битва гула над рікою
Крізь ночі і дні навмання,
Де жодної ночі спокою
І жодного тихого дня,
Де вогнищем злим після бою
Горіла ворожа броня.

То зводився полум'я вихор,
Мов хвилі Дніпрової вал.
І тихо на лузі тім, тихо,
Де битви розвіяно шквал.

Я знаю цей клаптик плацдарма,
Я знаю тут інші діла.
Невтомна снага командарма
Дивізії в наступ вела,
Гучна громовиця недарма
На Київ од півночі йшла.

Крізь дим і туман в Подніпров'ю
На Київ дороги лягли.
І кров'ю, гарячою кров'ю
Політі знамена були.

Ми бачили гирло Дунаю,
І Ельби важку каламуть.
Та завжди до рідного краю
Була нам священною путь.
Я в світі країни не знаю
Над ту, що Вітчизною звуть.

І тиша лягла в Подніпров'ю,
Де люто гармати гули,
Де кров'ю, гарячою кров'ю
Політі знамена були.

Герої! Пліч-о-пліч ставайте!
Нас кличе до праці земля.
І прапор звитяг підіймайте,
Що дужі серця окриля.
Привіт бойовий посилайте
Рубіновим зорям Кремля.

Де погар і попіл руїни,
Об рейку вже б'є бригадир.

В розлогих степах України
Ми піснею славимо мир.

Напоені ласкою миру
На плідній, вологій землі,
Тесляр піднімає сокиру,
І в кузні кують ковалі.
В загравах багряного виру
Мартени палають в імлі.

Виходять майстри на руїни,
Де цеглу кладе бригадир.
У вільних степах України
Ми працею славимо мир.

Три літа, мій друже, три літа
Над лугом пролинули цим.
А молодість наша над світом
Привітом гримить бойовим.
Хто в захваті вміє горіти,
Той буде повік молодим.

Герої! До праці ставайте,
Виходьте на орні поля,
Привіт бойовий посилайте
Вождю у світлицю Кремля!

Пам'ятник

МИХАЙЛОВСЬКЕ

Зачем кружиться ветер в овраге?..

Пушкин.

Навіщо, справді, у байраці
Шалений вітровій гуде,
Коли у невсипущій праці
Поет спокою не знайде,
Коли у хижій хуртовині
Доріг мандрівнику нема,
Коли в Михайлівським віднині
У батька — синові тюрма!..

Він задрить буряній стихії,
І серцю дівчини й орлу...
Невже засуджено за мрії
Його довічно на хулу?!
... Гуляють люті вітровії
По кріпосницькому селу...

Та вже займаються світанки
В очах знедолених селян,
В цупких обіймах лихоманки
Сенатський шулиться майдан.
Серця палаючі і чисті
Розпочинають боротьбу,

І відкривають декабристи
Нові шляхи, нову судьбу.

Він з ними, з ними, там, в столиці!
Через байраки і сніги
Летять думки, неначе птиці,
На петербурзькі береги!

1949

* * *

Зірчатий сніг паде на Петербург —
На Ермітаж, на Зимній і Мар'їнський.
Іде навстріч рокам російських бур
Віссаріон Григорович Белінський.

Я бачу — постать гне тягар недуг,
Запалі щоки жовті і змарнілі...
Так звідки ж цей всепереможний дух
У цьому щуплому і немічному тілі?

Поглянь на Русь! Вона не тільки знак
Двоглавої сургучної печатки.
Тут все кричить: не довго буде так!
Все волі жде — від Риги до Камчатки.

Полонить ще серця одвічний страх
Зійти на путь непевну і незнану,
Але не вмерла пам'ять у серцях
Про лицарів Сенатського майдану.

І сріблоткана пушкінська строфа,
Немов стріла, пронизує тканину
Людських сердець. За волю, за права,
За звільнену від рабства батьківщину!

Важкий тягар недуги. В безлічі раз
Тягар насильства важчий для людини!
Та він крізь морок ночі бачив нас —
Двадцятий вік своєї батьківщини.

Він бачив світлі контури її,
Як сон і дійсність, як жагу і мрію,
І він вітав ті бурі і бої,
Які від рабства визволять Росію.

Тому він з нами поруч, за столом,
Немов сіяч на святі урожаю.
І над високим стомленим чолом
Вінок безсмертя пелюстки схиляє.

Тому прийшов, позбувшись всіх недуг,
В Москву, у Пензу, в город український
Предтеча наш, сучасник наш, наш друг,
Віссаріон Григорович Белінський!

1948

ПРЕДТЕЧА

В диму і в полум'ї зникала грізна Троя,
Де пролилась гаряча кров людей.
Світ за очі помандрували троє:
Вергілій, Котляревський і Еней.

Чого вони у тих морях шукали,
Яких земель, видовищ і пригод?
Шляхи полтавські навкруги лежали,
В ярмі кріпацькому стогнав народ.

Чому ж Енеєві з принишкої Полтави
До скель Сіцилії химерний шлях проліг?
Бо знав поет: лиш той достойний слави,
Хто ворога в двобої переміг.

І, осідлавши римського Пегаса,
Він знав: мандрівці вже нема кінця.
Він чув ходу великого Тараса —
Нової правди речника й співця.

Мов Трої прах, уламки Січі впали,
Мов кров звитяг, тече кріпацький піт...
І в чорну ніч тривожного Купали
Шукають люди папоротин цвіт.

Нехай ідуть, шукають знову й знову
Той цвіт майбутнього, удень і уночі...
І, може, цвітом тим співця розквітне слово,
Що загартує бойові мечі.

І він, піт з приишколої Полтави,
Замість печалі дарував нам сміх,
Бо знав: за те Еней достойний слави,
Що ворогів у битвах переміг!

1938

ПАМ'ЯТНИК

Лягли тумани з Фінської затоки,
Пером гусиним скріб чиновний люд,
Столиця півночі немов чекала, доки
Не поведе її на осуд і на суд
Оцеї кріпак.

Спинившись над Невою,
Дніпрові кручі згадував Тарас,
І трепетною, щирою рукою
Благословив натхнення. В добрий час!

Хоч знав — судилась путь йому терниста,
Та не здригнула у співця рука,
Пригадувалась мужність декабриста,
І жив у серці гнів Залізняка.

Підводились круг Зимнього палати,
Та інший вид перед поетом став:
Шумів садок вишневий коло хати,
І подорожній у саду ридав...

То був поет. Його думки і мрії,
Його чуття. Його пророчий спів,

Що у народів збуджував надії,
Що до свободи кликав кріпаків.

Прослалась путь. Не збочити ніколи!
Хоч би ціною власного життя
Йти вперед. І злим очам Миколи
Не бачити покори й каяття!

Тече Нева. Тече Дніпро у море,
Пройшли часи. Що ж бачимо тепер?
Хто, як живий, з нащадками говорить?
Хто вічно житиме, а хто навек помер?

Чиє ім'я ми чуємо навколо?
Ось парк схилився вітами до нас —
На місці імператора Миколи
Підвівся, з бронзи вилитий, Тарас.

Живи, поете, в бронзі і в граніті,
Живи, поете, в пам'яті людській,
Живи в піснях, живи у «Заповіті»,
У слові праведнім, у славі віковій!

1939

БЕЗСМЕРТЯ

Суворий образ кривди і страждань,
І щастя привиди незнані, невідомі!..
Він умирав під одлиски світань
В самотнім, непривітнім домі.

Ми беремо ясні його слова,
Кристали бунту, муки і любові —
Любов жива і знéнависть жива
В його незастарілім слові.

Чернечу гору зеленить трава,
І оживає Канівська могила...
Безсила смерть, коли живуть слова,
І вічно житиме його поезій сила!

1939

Міста й дороги

---

* *
*

Ти в сутінках сизих і синіх
В ясне надвечір'я ввійшла.
Дрімає в тугій парусині
Густа березнева імла.

Багряним забарвлені хмари
На плечах дерев і дахів,
Неначе пожежі примари
В кривавих загравах віків.

В квадраті вікна ненароком
Шматок гомінкої Москви...
Ступи лиш на вулицю кроком
І в площу, як в море, пливи.

Щоб там, на гримучім асфальті,
Де тане калюжами сніг,
В дзвінкому дитячому альті
Ти юність зустрінути міг,

В дівочому погляді, в мові,
Що враз на вустах ожива,
І в цьому єдиному слові,
В могутньому слові — Москва!

1947

* *
*

Переливаються вогні,
Їх тисячі навкруг...
І усміхається мені
Ліхтар, як давній друг.
Він стиха скаржиться на те,
Що довго, в час війни,
Йому проміння золоте
Ввижалося крізь сні.
Тепер затемнення нема,
В надхмар'ї тишина.
Відходить в небуття зима,
Весна в Москві, весна!
Десятки тисяч ліхтарів,
Як зорі весняні,
З усіх сторін, з усіх боків
Всміхаються мені.

1947

.

* *
*

Ти снилась нам в окопах Малгабека,
Коли здригав од вибухів Кавказ.
Ти нам ніколи не була далека,
Хоч сотні верст роз'єднували нас.

І нам твої уквітчані салюти
До перемоги освітили путь.
Ми не вагались — бути чи не бути,
Ми завжди й всюди твердо знали: будь!

Зорю звитяг, твоїм теплом зігріту,
В труді й боях з нас кожен пізнає.
Чолом тобі, ясна столице світу,
Майбутнє людства твій годинник б'є.

Як монумент на дужім п'єдесталі,
Ти в бронзі слави прожила віки.
З твоїх вершин до нас говорить Сталін,
І слухають усі материки.

Ти нам в серця ввійшла, як входить мати,
Ти нероздільна з нами назавжди,
Снагою нас ти вмiла напувати,
Мов з джерела цілющої води.

Чолом тобі, ясна столице світу,
Майбутнє людства твій годинник б'є,
Зорю звитяг, твоїм теплом зігріту,
В труді й бою з нас кожен пізнає!

1947

ДОРОГА

Знову рейки, знову паровози,
Зміни краєвидів і облич.
Народився я либонь в дорозі,
В неспокійну березневу ніч.
Де я буду ввечері сьогодні?
Може — Київ, може — Армавір
Семафором вирине з безодні
Розрахункам всім наперекір.
Може, я прокинусь під Москвою
З вічним, невідступним почуттям,
Що за право зустрічі з тобою
Я права усі свої віддам.
Я чуття не міряю словами,
Все віддам, що у житті знайшов.
Лаконічним стилем телеграми
Напиши, кохана, про любов.
Ні, не треба, не пиши нічого...
Вже зоря над Каспієм зійшла.
Хай за гори стелиться дорога,
Щоб і телеграма не знайшла.
Бо нещира буде і лукава,
Бо для тебе я згубивсь в імлі,
Бо яка в непосидющих слава:
«Не загіє місця на землі!»

Знову рейки, знову паровози.
Цвіт маслини падає в Куру.
Народився я либонь в дорозі,
В березневу буряну пору!

1940

ВЕСНА

Від са́мої Махач-Кали
Прийшла до нас весна.
Не пам'ятаю вже, коли
Такі у Каспії були
До Мангишлака аж вали
І просторінь ясна.
А від Дербента до Баку
Пустельний суходіл
Спиняв навалу гір важку,
Що, повисаючи в стрибку
У прикаспійському піску
Ламалася навпіл.
Від самої Махач-Кали
Весни ішла луна.
Вітри назустріч нам гули,
В пісках верблюди залягли,
Ще тільки квіти не цвіли.
І все ж була весна!
А на крутих вершинах гір,
Як срібний панцир, сніг.
На ньому грає відблиск зір,
Та ти дивися і не вір,
Що то зима і що твій зір
Вести в оману міг.

Бо з самої Махач-Кали
Прийшла до нас вона.
Хоч квіти в долах не цвіли,
Та очі у дівчат були
Такі, що ми сказати могли:
Весна прийшла, весна!

1940

АВАРЦІ

У гори забравшись, над хмарами вище,
Смугляві од вітру і спек,
Лишали в кумикськiм степу пожарища
Аварці з аулу Кокрек.
Гуляли аварці в степах Дагестана
І кров'ю багрився кинджал...
З кинджалом у грудях, вмираючи в ранах,
Колись дагестанець лежав.
Від краю до краю країна співає
Про дружбу народів пісні.
І я розповім те, що бачив, що знаю,
Що справді було навесні.
Ставали пліч-о-пліч сини Дагестана,
Приймаючи виклик весни.
І знали — в роботі їм прикладом стане
Великий зразок Фергани.
Про воду їм сиві ашуги співали,
Про воду співала зурна.
В кумикськiм степу прокладали канали,
Щоб в них набиралась вона.
У гори забравшись над хмари, до неба,
Смугляві од вітру і спек,
Води не шукають, води їм не треба,—
Аварці з аулу Кокрек.

Для них не потрібні ні степ, ні канали,
Далеко долина від них.
Колись, наче вихор, вони налітали
В долину на конях прудких.
Чому ж так охоче встають спозаранці?
Зібрались і рушили в путь...
Туди, де копають канал дагестанці,
Аварці на поміч ідуть.
З долини, з каналу води їм не брати,
В них гожа джерельна вода.
Та друг знає друга, і брат знає брата
В країні весни і труда!

1940

ПАВЛІНЕ

Йде весна. Для тебе небезпека.
Йде любов, і серця не мине.
На крижані урвища Казбека
Дивиться бентежна Павліне.
Чи сніги не станули на схилах,
Чи не чути стуку копита,
Чи орел на розпростертих крилах
В придорожню саклю не зверта?
Чи опівночі не снить чинара
Тими снами, що єднали їх?
Налітають спогади, як хмара,
Що покійно стелиться до ніг.
Може, більше милого не буде?
Може, завтра прилетить орлом?..
І хвилюються дівочі груди,
Не здолати їх
ні втомою, ні сном!

1940.

БІЛЯ СЕВАНА

Від Кури несем привіт Севану,
Пісні наддніпрянської слова.
І виходять з міджетського туману
Руставелі і Саят-Нова.
Люті араратські вітровії...
Та душа поезії знесла
І гарячий подих Візантії,
І холодний дотик ремесла.
Казку діда слухає малеча,
Дівчина всміхається до нас,
І несе на обважнілих плечах
Джерелом наповнений карас *.
Затишок рибальської оселі,
Грузії й Вірменії вино.
У Севані злякані форелі
Падають на мармурове дно.
Дзвін меча і працьовитість плуга
Борозну проклали між руїн.
Мелодійну розповідь ащуга
В сейфах береже Ечміадзін **.
1940

---

* Жбан.

** Старовинний вірменський монастир, тепер державне сховище рукописів.

ЛЕГЕНДА БЕБРИС-ЦІХЕ *

В тісному колі друзів ми надвечір
На горб Нацхорі сходили. Арагва
Внизу шуміла. Це було до речі,
Бо всю дорогу нас томила спрага.
Та ми знайшли питво і погасили
Жагу вином з джерельною водою.
До нас верталися потроху сили,
Відняті спекою і довгою ходою.
Чимало ми узгір'ями блукали —
Величні хмари та будівлі Мцхета
У вірш просилися і ожили рядками,
Що снилися картвельському поету,
Що ними марив ніжний Руставелі
І невгамовний, мужній Чавчавадзе.
Цвіли чинари на гранітній скелі,
І крони їх збирали, наче вази,
Росу і зір далеких мерехтіння.
Мій друг, картвел, у ці хвилини тихі,
Обвівши зором замчище й каміння,
Нам розповів легенду Бебрис-Ціхе:
«Коли на Картлі хлинула навала
Хозарського дикунського розбою,

---

* Бебрис-Ціхе (Нацхорі) — старовинний замок у Мцхеті, біля Тбілісі. В перекладі — «Фортеця-мати».

У цьому замку сльози проливала
Шушан, відома вродою ясною.
Царівна знала: полчище вороже
Зламало опір і не має впину.
Тепер ніхто вже з витязів не зможе
Мечем оборонити батьківщину.
І Картлі буде сльози проливати,
Не буде їй нізвідки слова втіхи,
Впаде зруйнована і ця «Фортеця-мати»,
Цей красень-замок, гордий Бебрис-Ціхе.
Та що ж, коли така судилась доля!
Шушан собі сказала: — Будь що буде!
Тобі неволя і мені неволя!
До тебе, земле, я притисну груді,
Ми будем разом плакати — й невже тут
Не виростуть криві колючі терна?
Хай від Кури до сніжного Душету
Не пройде ворог і назад поверне!
Та ворог не спинився над Курою
І вже в Нацхорі степові ржуть коні,
Й Шушан, відома вродою ясною,
Віднині у хозарському полоні.
Не як рабиню, дівчину, як рівну
Приймає полководець у наметі.
Він каже: — Чув давно я про царівну,
Що сонцем сяє у старому Мцхеті.
І він руки красуні чемно просить
В наметі сірім, край «Фортеці-мати».
І каже: — Що ж, навоювались досить,
Тепер додому час нам повертати.
Поїдеш з нами, будеш за дружину,
В степу широкім вродою засяєш,
І знай, що цим любиму батьківщину
Від нашого полону визволяєш.

А як не схочеш — будемо жорстокі!
Але Шушан погодилася швидко.
Порожні вже узгір'я крутобокі —
Наметів сірих більше там не видно.
Ідуть війська поволі до кордону,
Попереду — Шушан і полководець.
Підводься, Картлі, звільнена з полону,
Шуміть, Кури й Арагви вільні води!
Та ось кордон, і зупинились лави
На відпочинок. Дівчина всміхнулась
До рідних місць, до днів героїства й слави
Вона очима й серцем повернулась.
В серпанку ніжнім гори і долини,
Верхи в снігу, підгір'я в диких травах.
Народ воскресне, й чоло батьківщини
Вінком оздоблять подвиги і слава.
Тоді вона до вуст притисла руку,
Спокійно з персня випала отруту,
Всміхаючись крізь сльози і крізь мўку,
Шушан упала в придорожню руту...»
... Він розповідь скінчив, немов замкнувши
Старого замку вікопомні двері.
За річкою, на пагорбі, заснувши
Довічним сном, білили мури Джварі —
Монастиря того, що у поемі
Оспіваний у Лермонтова, в «Мцирі».
Поволі й мури поринали в темінь —
Тих давніх днів останні свідки щирі.
Ми глянули навколо й зрозуміли,
Яку любов людина в серці носить,
Коли вона, міцна душею й тілом,
Спокійно смерті, як пощади, просить!

* *
*

Курить донецький шлях, де вітер з Приазов'я,
Як в сорок другому, в обличчя б'є крилом.
Звичайне «Здрастуйте!» і «Доброго здоров'я!»,
І ось вже гості ми в хатині, за столом.

В хатині цій не раз знаходили спочинок
Потомлені бійці під хуртовини спів.
О, милий затишок цих дорогих хатинок,
Шахтарок теплий зір, гостинність шахтарів!

Я обіймаю вас моїм сердечним словом,
Я ці рядки пишу, щоб скласти дяку вам.
Курить донецький шлях і дим над видноколом,
Та я щасливий тим, що друзів маю там.

Ми там з Гнилицькою у розвідку ходили,
Горіли в полум'ї з залізним Спартаком,
І вітер, що примчав з братерської могили,
Як в сорок другому, в обличчя б'є крилом.

Знов полум'я гуде й палахкотять мартени,
Вугілля на-гора дає донецький край.
Крізь темряву і смерть звертається до мене
У Маріуполі замучений Мазай.

Живуть богатирі законами безсмертя,
Вони серця свої дали Вітчизні в дар.
І хмари грозові, курганами підперті,
Пливуть з Молочної на Вовчу і Айдар.

Живуть богатирі, і вічності закони
Від смерті й забуття їх пильно бережуть.
Курить донецький край. Від ліній оборони
До рубежів атак нам пролягає путь!

1947

* * *

Мов піраміди — терикони.
Неначе велетні — копри.
Гудуть над славним Краснодоном
І над Сорокино вітри.

Їх вабить далеч полинева,
Густі ізваринські дими,
Понад Глибокою — дерева.
Понад Нагольною — доми.

Зайди притьмом у ту хатину,
Де дах фарбований новий.
Там скаже мати нишком: — Сину!
А ти побачиш: Кошовий!

Ти не здивуєшся нітрохи,
Не раз ми свідками були,
Як люди нашої епохи
І мертві поруч нас жили!

1948

* * *

Вона прийшла в Донбас недавно
Із наддніпрянського села.
Тепер — шахтарка рівноправна,
В змаганні першість узяла.

Її за те шанують люди,
Що в неї слово, наче сталь.
І завжди поруч з серцем буде
Шахтарська доблесна медаль!

Вона мені листа читала,—
Звичайний аркушик такий..
Бригада танкова прислала
Привіт гвардійський, бойовий.

Ну, що вона бійцям відпише,
Які знайде для них слова?
Без вугілля завод не дише,
І залізниця — нежива.

А перевершуючи плани,
Зростаючи углиб і вшир,
Ми заліковуємо рани
І стверджуємо в світі мир!

1948

* *
*

Ідуть кріпильники, і звук глухих ударів
У підземеллі віддає луна.
Ідуть кріпильники, згинаючись у парі —
Цей ще юнак, а в того — сивина.

Недавно з шахти викачали воду,
А вже іде вугілля на-гора.
Вони кріплять — колода на колоду —
В них з небезпекою постійна гра.

Але вони її перемагають —
То досвідом, то силою беруть.
Про цих кріпильників розповідають,
Що вміють вірну прокладати путь.

А я дивлюсь на непохитні стіни,
І хочеться про цих людей сказати:
Не тільки шахту, але всю країну
Вони руками вмілими кріплять!

1948

* *
*

З вогневого бою в трудовий
Перейшли ми, як солдатам личить.
Кожен з нас творець і вартовий
З радісним, усміхненим обличчям.

Не лише в донецькому краю,
А по всій безмежній Батьківщині
Кожен працю прославля свою,
Бо ми в праці, як в бою, єдині!

1948

* * *

Жовтень. Вітер. З Приазов'я хмари.
Над посольком трудові гудки.
А в басейні гнівної Луари
Страйк оголосили гірники.

Франція обкрадена і гола,
У бою голодні страйкарі...
Ми йдемо на подвиг, щоб ніколи
В нас не згасли промені зорі.

Ідемо на подвиг, як ходили
Ми в атаку по дванадцять раз.
Більш вугілля — більше буде сили
У держави, у народу, в нас.

Пропливають з Приазов'я хмари.
Багряніють промені зорі...
...А у Франції, на берегах Луари,
За життя воюють шахтарі.

1948

* *
*

Я бачив квітучі долини,
Скелясті альпійські хребти,
Морські бірюзові глибини,
Далекі заморські порти.

Сходив я по білому світу
В поході немало доріг,
Та землю, димами повиту,
Як скарб заповітний беріг.

О, земле донецька, до тебе
Я з радісним серцем іду,
І славлю задимлене небо
І силу твою молоду.

Твої чебрецеві долини,
Степи попелясто-руді,
І подвиг безсмертний людини
У творчості, в битві, в труді!

1948

* *
*

В погожий ранок, в ніч сліпу,
Між двох високих териконів
Звелись в донецькому степу
Розлогі яблуневі крони.

Багряне листя восени,
Мов іскри, гасне під ногами,
Цей сад з руїн, після війни,
Звели ми нашими руками.

Погляньте: майже до зорі
Він дужі віти простягає.
А зірка сяє на копрі
І труд шахтарський прославляє!

1948

ДНІПРО

Прохолода над Дніпром лягла,
І останнє сонячне проміння
Падає на кручі і каміння,
На ребро кленового весла.
Піднебесся вечора прозоре,
Неосяжне зоряне шатро.
По землі й по небу плив Дніпро
В дальній обрій, мов у Чорне море.

1939

ЗИМА

В білий простір нас виносять лижі,
Світ стоїть, як сніговий намет.
Наші плечі, наші дужі крижі
І серця — спрямовані вперед.
Мчать повз нас і пагорби, й замети,
І янтарні панцирі дубів.
І летять лисиці, мов комети,
В міжпланетні простори лісів.

1939

ОСІНЬ

Березові мережки
Пливуть за небокрай.
Стоїть, обабіч стежки,
У паморозі гай.

І листя тополине,
Мов соти у меду,
І подум'я калини
В радгоспному саду.

Така вона одвіку —
В казках і наяву,
Сніжинками, без ліку,
Заплетена в траву.

Між літом і зимою
Стоїть пора ота,
Що зветься золотою,
І справді — золота!

1949

ТВОРЧИСТЬ

Найкращий вірш, що мариш
Створити за життя...
Його в диму пожарищ
Згубив без вороття.

А потім — щось подібне
У пам'яті знайшов,
Таке близьке і рідне,
Що схвилювало кров.

Було либонь, це вчора,
Та знову вірш той зник,
Як помах семафора,
Як паровоза крик.

І завжди так зникати
Він буде в небуття,
Щоб знов його шукати
Усе своє життя!

1949

* *
*

Проходиш по узгір'ї ти,
Де в скелях ручаї закуто.
Завжди дорога до мети
Підноситься суворо й круто.

Завжди у скелі джерело
Живе, як потаємна сила.
Стежки ті цвітом замело,
Де ти напровесні ходила.

І ти зриваєш терен-цвіт,
Дзвінкого березня дарунок,
Хвилює у сімнадцять літ
Кохання перший поцілунок.

І визрівають почуття,
І загартовується сила,
І серце рветься до життя,
Як в простір птаха легкокрила.

1946

БЕРІЗКА

Край села стоїть берізка,
Білокора і тонка,
І гнучка її галузка,
Як у милої рука.

Ти махнеш мені рукою,
Перетнеш, берізко, путь.
Потече повз нас рікою
Листопаду каламуть.

Білотіла, білокора,
Білосніжна, як рука,
Біля діда-осокора
Біла, біла і струнка.

Я згадаю очі карі
І прикушені вуста...
Попливе, як тінь від хмари,
Сутінь спогадів густа.

І повз тебе рівним кроком
Я незігнутий пройду
У село, де ставлять крокви,
Зводять стіни до ладу.

Не спиняй мене, берізко,
Не запитуй про літа.
Біля серця, зовсім близько,
Знову юність розцвіта.

Бо живеш ти, білосніжна,
В нашім серці не дарма,
Вічно — юна, вічно — ніжна,
Наче молодість сама.

1949

*Зоря
над Карпатами*

---

* *
*

Знайомий запах татар-зілля
Мені дитинство нагадав...
Убоге галицьке Поділля,
Таким тебе я змалку знав.

Верба над річкою сумною,
За осокою — очерет...
Пішли роки мої юрбою,
Не зупиняючись, вперед.

Шумлять над Полтвою і Прутом
Густі смерекові бори...
Я знав кущами їх, та круто
Вони звелися догори.

Аж он куди сягли вершини!
За бором — бір, за гаєм — гай...
То квітне в лоні Батьківщини
Наш галицький, наш вільний край!

1949

ЗЕМЛЯ

Земля була чужа і мертва,
І виглядала неспроста,
Немов закам'яніла жертва,
Немов убога сирота.

Від Перемишля до Заліщик
Вона лахміттями трясла,
Коли осадник і поміщик
Украви долю у села.

Топтали навпростець улани
Її суху, зів'ялу плоть,
І потай думали селяни,
Як їм недолю побороть.

У вересневу ніч тривожну
Йшли наші танки по ріллі...
Селяни тихо і побожно
Тоді припали до землі.

Над ними впало безгоміння,
Що людські душі окриля...
І крізь чорнозем, крізь каміння
Погнала парості земля.

1939

* *
*

О, земляки мої з-над Буга,
З Бистриці, з Черемошів двох,
Минули горе і наруга,
Як сон, як вічний темний льох.

Минула громовинна туча,
Роки недолі і образ.
Прийшло визволення з-за Збруча,
Ми серцем привітали вас!

1949

* *
*

На Личаківському цвинтарі, у Львові,
Де Іван Франко спить вічним сном,
Дерева у весняній обнові, —
Мов вінок лавровий над чолом.

Безліч літ кують з дерев зозулі, —
Мов безсмертя вірні віщуни,
Та сусіди генія, послулі,
Не почують гомону весни.

Тільки він живе у кожному слові,
В співі птахів, шелесті беріз, —
Не лише на цвинтарі у Львові,
Не лише весною, —
Завжди й скрізь!

1940

* *
* *

Йде лісоруб з десятої бригади,
Що ліс рубає на горі Жупань.
Життя його без жалю, без пощади
Вело крізь ліс нездійснених бажань.

Тинявся безробітним у Чикаго,
В Детройті тратив силу молоду.
Розчарування, стужу, голод, спрагу —
Всього зазнав — на горе, на біду.

Та все ж судилось і йому пізнати,
Хоча б наприкінці свого шляху,
Що не довіку людям бідувати,
На долю нарікаючи лиху.

Він поспішає на свою ділянку,
Над ним промінням небо зайнялось.
Не будній день почався на світанку,
То сонце літ прийдешніх підвелось!

1949

КАРПАТСЬКИЙ ОБЕЛІСК

На перехресті двох крутих стежок,
В живих гірляндах жерепу гірського —
Високий камінь. Ми спинили крок,
Щоб мить яку спочити біля нього.
Та залишилися надовго там —
Пильніше глянувши, ми камінь той пізнали,
Той обеліск, що був гніздом орлам,
І під яким вовчиці ночували.
Сюди приходив літньої пори
Поет, що в серці ніс тривогу й жалі,
Можливо, він з карпатської гори
Хотів здобути вікові скрижалі.
Іван Франко. Цей підпис! Ці слова!
Ця дата давня та ніким не стерта...
Оленями столочена трава,
Стара смерека, бурею роздерта...
Син мудрого сільського коваля,
Він тут ступав, він тут знаходив спокій,
Бо тут орлів, поетів тут земля,
На скелі цій, на цій горі високій.
Вона сягла найвищих верховин,
Вона вінком увінчує Карпати,
Сюди не дійде з темряви долин
Ні смерть, ні морок привидам горбатим,
Тут вічне сонце, щедре і яснє.

Орли тут гріли виламані крила,
Тут кров не згусне, серце не засне,
Тут світу плідна, вистояна сила.
Сюди, до сонця, простору й тепла,
Де зілля віще і цілющі води,
В оселю мавок, у гніздо орла
Він друзів і порадників приводив.
Виходьте з днів тривоги і журби,
Звитяжці слова, лицарі народу,
Принісши втому й виснагу походу
Й гарячу кров на стягах боротьби!
Вас кличе він. Вас кличе Каменяр.
Він хворі руки вгору підіймає.
Вони тремтять. В очах палає жар.
Та сонце руки й серце зігриває.
На друга клич достойні друзі йдуть —
У царство гір, на простір верховинський,
В далекий шлях, у несходиму путь
Йдуть Леся Українка й Коцюбинський.
Ще здалека ми пізнаємо їх,
Розмови чуємо слова палкі, іскристі,
І співрозмовникам паде до ніг
Тверде й дзвінке столітніх буків листя.
І ми, на згадку про щасливий день,
Про зустріч цю, нехай лише в уяві,
На обеліск шанобливо кладем
Вінком чуття прості і нелукаві.
Ім'ям і правом нашої доби
Вітаєм вас, каменярі народу,
Що знали втому й виснагу походу
Й гарячу кров на стягах боротьби!

1940

КАМІНЬ ДОВБУША

Гранітних скель замкі незламні
Суша імшедь; мов ржа століть.
Коло дороги, біля Ямни,
Суворий пам'ятник стоїть.
То Камінь Довбуша. На ньому
Сокир і громовиць сліди,
А поруч з ним, як гуркіт грому,
Шугання піни і води,
І шелест буків понад Прутом,
І зеленава мідь смерек...
Тут сонце, в день влетівши прудко,
Ще швидше поринає в смерк.
Бо міра дня — трикутник неба,
Затиснутий між трьох вершин,
Така мала, що більшу б треба.
Щоб нам дійти до полонин.
Щоб, сівши там, навкруг багаття,
Поміж гуцульських пастухів,
Пізнати мужність і завзяття
Палких сердець, гарячих слів.
Щоб там, на дальній полонині,
Куди сливе два дні іти.
Ожив той камінь, що в долині
Йому поставили брати.
Брати і друзі... Сірий камінь.

Що славу Довбуша беріг,
Отут стоятиме віками —
Неначе вічності поріг.
Неначе ствердження любові.
Бо Довбушева мста і гнів
Живе в народі добрім слові
І в лихослів'ї ворогів.
А ми, засівши круг багаття,
Пізнаєм істину життя:
Хто знав любов і знав завзяття,
Той не зазнає забуття!

1940

ВЕСЕЛКА НАД КОСОВОМ

Тільки виїхали з Дори —
Зникли враз ліси і гори,
Та ми їхали навколо,
Через села, через поле,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
Щоб не їсти і не спати,
Та об'їздити Карпати,
Щоб летіли швидше птиці
З Черемошу до Бистриці.
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
Де взялася люта злива,
Доля ж наша нещаслива!
Вітер свище, вітер виє.
Вийжджаєм з Коломиї,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
Гучно б'ють об скелю громи,
Ходять лісом буреломи
У тривозі, у болоті
Поминаєм Заболотів,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
А веселка з нами поруч:

І ліворуч і праворуч,
Круто вигнута дугою,
Простяглася над горою,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути.
Ми до неї: — Не гнівися!
Добрим словом озовися!
Та будемо раду мати,
Де маємо ночувати,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути!
І веселка не гнівилась,
Ще ясніше засвітилась,
Ще яскравіше засяла,
Нам дорогу показала,
Щоби Кути не минути,
До Косова повернути!

1940

АРКАН

Як Пруту водоспад,
Як Черемошу плин,
Як пісні вільний лад,
Як вітер з верховин,
Як провесни струмок.
Що б'є з верхів Горган,—
Такий наш є танок,
Такий наш є аркан.
Як громовиця з хмар,
Як тихий шум сосни,
Як топірця удар,
Як відгомін луни,
Як вихору клубок,
Що родить ураган,—
Такий наш є танок,
Такий наш є аркан.
Як джерело розрад,
Як веремія втіх,
Як плетиво принад,
Як молодості сміх,
І як гуцула крок,
І як гуцулки стан,—
Такий наш є танок,
Такий наш є аркан!

1940.

МИСТЕЦТВО

Чи просто з серця виросло воно,
Чи з тої пісні, що в собі ховала
Легенду про загублене руно
Вогнів, надій і мрійних снів Купала.
З-за Чорногори йшла купальська ніч,
Як Чорногора чорна і могутня,
В її піснях, у мареві сторіч
Ввижалась людям доля їх майбутня.
Була ця доля темна і журна,
І долю цю недолею назвали.
І не було казкового руна,
І папороть не квітла на Купала.
Та не покинули шукати її цвіт
Зубожені, знедолені гуцули,
За океан пливли, в далекий світ,
А й там серця співати не забули.
Бо що їм світ і що їм океан,
Коли душа безсмертна у співцеві,
І з шумкою не розлучавсь аркан,
І віщі твори снились різьбярєві.
Натруджені вертались до Карпат
І падали від втоми і нестями,
Щоб друга друг і побратима брат
Знов підіймав та бадьорив піснями.
І знову йшли вони на битий плай,
Де жереп ріс колючим терном,

І вірили, що чарівний розмай
Недолю знищить, долю їм поверне!
В Карпатах бачив я того митця,
Що долі цвіт зумів зірвать рукою,
Тому такою вірою оця
Зоря горить, оздоблена різьбою.
Ночами він при свічці працював,
Крізь темінь долю бачивши майбутню,
Натхнення, вміння, почуття вкладав
У цю різьбу, у зірку п'ятикутню.
І твердо знало серце різьбяр,
Що дочекається тієї днини,
Коли зігріта творчістю зоря
Засяє над бескетям Верховини.
Чи просто з серця виросло воно,
Чи з тої пісні, що в віках почата?..
Горить мистецтва золоте руно,
Як скарб завітний в звільнених Карпатах!

1940

Ми знаєм ціну слову «браття»,
В огні братерство ми знайшли.
Сьогодні гості з Закарпаття
На Закавказзя прибули.

З вагонів прямо вбігли в море,
Довкола чувся гомін, сміх,
А море — тихе, незоре —
Лягло покірливо до ніг.

Стояла сонячна погода,
Була, як дзеркало, вода.
Хоч не вода казали — вода,
Та це, їй-богу, не біда.

Волосся в дівчини русяве,
А погляд вабив, милував.
Вона гукнула: — Ярослав!
І відповів їй Ярослав.

І наче райдуга над нами
Лягла з Кавказу до Карпат,
Бо то брати зійшлись з братами,
Бо то обнявся з братом брат.

1947

* *
*

Проміння сил нових і дужих
Б'є через віндя із сердець.
Нам не боятись більше стужі,
Недолі й лихові кінець!

І ми з вершин десятиріччя
Шляхи оглянем вікові.
Нас правда вчить, веде і кличе,
Гуртує в лави бойові.

І сонцем Леніна зігріті,
Дрогобич, Львів і Борислав
Не віддадуть ніколи в світі
Ту правду, що їм Сталін дав!

1949

Дві поеми

ПОДАРУНОК

1

Опівночі, в Польщі далекій,
У місті «Святої гори»,
Захована від небезпеки,
За шторами люстра горить.

В затемненні вся Ченстохова,
Та є за шлагбаумом квартал,
Де вилита з бронзи підкова
Всю ніч осяває зал.

Ця бронза — маєтку окраса,
З Парижа її завезли.
І падають променів пасма
На картами вкриті столи.

Тут битву готують сувору,
Удар по зловіщій землі,
Де кірхи готичні угору
Звели, мов багнети, шпилі.

Ще провесна, наче знечев'я,
Лиш де-не-де бризне теплою,

Та волі снага кумачева
Шугає над польським селом.

І в залі, де битви початок,
Походу великого старт,
Лежить під руками строката
Поверхня розмічених карт.

В ній схована виснага маршу,
І погарний запах боїв...

... Поставив задачу маршал,
По карті рукою провів.

2

... І вийшли по двоє, по троє,
І ніч не поглинула їх...
Я бачу між ними героя
Рядків розпочатих моїх.

Я вас познайомлю з ним радо,
В нім друга пізнаєте ви,
Що в місто оце з Сталінграда
Вніс певність і мужність Москви.

І в цьому, звичайно, не хиба
І не випадковий збіг,
Що й вам зустрічався Скиба
Не раз на передових.

Полковник Григорій Скиба —
Наш бойовий комбриг.

Захмарене небо, мов стеля,
Прожектор з-за обрію б'є.
Скоріше б! Скоріш!.. Та шинеля
Йти по снігу не дає.

Глиbokі сніги по коліна,
Неїжджених вулиць пустир.
І паморозь білу, мов піна,
Назустріч несе монастир.

Опівночі спить Ченстохова,
Питають пароль патрулі.
Від їхнього доброго слова
Тепліше стає на землі.

Ще лиха багато на світі,
Та світ вже залежить від нас!
Пробився за пазуху вітер,
Шукає в кишені наказ.

І там, де збирався на прощу
Увесь католицький світ,
Шофер виїжджає на площу
З старих монастирських воріт.

Минає засніжені мури,
До штабу бригади спішить...
— Товариш комбриг, закурим!.. —
Та Скиба не чує, мовчить.

3

Він мій земляк і мій сучасник,
Ми все навпіл ділили з ним.

І він ровесник мій, і, власне,
Жили ми почуттям одним.

Є річка Буг на Україні,
Що через Вінницю пливе,
Там у Вишнівці, при долині,
Віддавна Скибин рід живе.

Дитинства світлого долина,
І трудоднів колгоспних лік!..
... В Німеччині сестра єдина,
В неволі коротає вік.

Розвіяно дівочі мрії
На роздоріжжях, на шляхах...
Нема сестри, нема Софії...
Та є надія у серцях!

За лісом, за переднім краєм,
Лежить Німеччина в імлі...
Ми полонянок пошукаєм
У кожному місті і селі!

За лісом, за передовою,
Де незабаром гримне бій,
Передчуттям страшного бою
По лісу ходить вітровій.

Заходить сонце за рікою,
І тиша на передовій.

4

Комбриг у третім батальйоні.
В засаді танки... Тишина.

Повітря гусне і холоне,
Либонь не скоро ще весна.

Повзуть грузовиків колони
З боеприпасами. Війна!

Схиливсь над картою з комбатом,
І рубежі йому вказав.
Комбат Нефедов рідним братом
Комбригові у битвах став.

Бо дружбу зроджує не слово,
А пройдена пліч-о-пліч путь.

І вже дрти до Ченстохови
З бригад донесення несуть.

Дрижить повітря бліндажеве,
Мигтить освітлення скупе.
І заграви крило рожеве
Встає над лісом, за КП.

І на усій землі широкій
Ляга вечірня каламуть.
І те, що просто зветься — спокій,
На фронті паузою звуть.

Але закінчується пауза,
Ще мить єдина... Та, проте,
Ще спочива шоферів маузер,
Лежить комбригове ТТ.

Годину треба відпочити
Тому, хто йде в огонь і дим,

Щоб потім, ставши мозком битви,
Не спать десятками годин.

Щоб потім там, на полі бою,
Переступивши смерті грань,
Світити певною рукою
Багрянні заграви світань.

І перейти координати,
Що в карті олівець обвів,
І наперед запевне знати
Судьбу безпрограшних боїв.

Відчути помислом поета,
Що в мить оцю, і саме тут,
Зів'ється вгору та ракета,
Яка в Москві ввійде в салют.

Відчути досвідом солдата,
Що саме тут, в цю саме мить,
Кінця війни велика дата
Гвардійським залпом прогримить!

5

В атакү вчасно кинув танки,
Піхоту ворога зім'яв.
І, опромінений світанком.
Бригаду вів до переправ.

Не зупинились того ранку,
І форсували річку вплав!

Не їм, героям переправи
І на Десні, і на Дніпрі,

Не їм, прапорonoсцям слави
Спинитись тут, на цім бугрі.

Ішла бригада дужим рейдом —
За батальйоном батальйон.
І першим перейшов Нефедов
За Ченстоховою кордон.

Ні півдоріг, ні полустанків
Не знають воїни Кремля!
І вже під гусениці танків
Лягла Сілезії земля.

На чорну бґрю схожим рейс був.
«Тридцятьчетвірки» і «КВ»
Влетіли в Розенберг і Крейцбург,
Дійшли до Оппельна сливе.

То геній Сталіна у дії,
В квадратах стратегічних карт.
То нездоланна міць Росії,
Пройшовши більшовицький гарт,
Перетворила в дійсність мрії...

... То комунізму авангард!

Комбриг ливився з башти танку,
Навкруг Німеччина була.

А потім першу полонянку
Вони зустріли край села..

Та не спинилася бригада,
Йшла за фашистом навздогін —

На той рубіж, де автострада
Лягла з Бреслау на Берлін.

Де йшла зустрічний бій прийняти
Колона корпусу СС.
Коли б то з ходу їх підм'яти,
Під свій, під гусеничний прес!

І третій батальйон з розгону
Вже вийшов у район шосе...
Мотоцикліст із батальйону
Примчав, донесення несе.

В бою Нефедова забито!
І Скиба голову схилив...

... Та автостраду перекрито
Її Нефедов перекрив!

6

Бій тривав чотири години,
У битви свій графік, закон і план...
Дим звідусюди по днищу долини
Стелився, неначе кривавий туман.

Дим і земля ставали дибом.
Хмари багрові закрили світ.

На правий фланг подався Скиба,
На лівий фланг — замполіт.

Рвались фугаски, свистіли болванки.
Диво не диво, а ґрунт горів!

Мов смолоскипи, палали танки
Вогнищем лютим серед полів.

Рвали снаряди бетон автостради,
Жерла гарматні жажтіли вогнем...

Скільки для воїна принади —
Життя збагатити одним таким днем!

7.

Лежав комбат розчавлений, без ніг...
На плащ-намет стікали краплі крові.
Від туги танув березневий сніг,
Вінки плели ялини смарагдові.

В почесній варті третій батальйон,
В гаю, між двох підбитих Т-чотири *...
В руці комбатів смертний медальйон...
Дванадцять залпів гримнули мортири...

... І рушила на захід могутня сила,
Обхідним маневром — на Берлін.
В гаю над Одером лишилась могила,
Та слава загиблого йшла навздогін.

А за Урал, до узгір'їв Алтаю,
Маленький трикутничок смуток поніс:
За незалежність рідного краю
Поліг комбат Нефедов Борис.

---

* «Т-4» — гітлерівські танки середнього розміру.

Плакала тяжко в Алтаї родина,
Та не тільки вона одна.
Смуток ділила вся Батьківщина,
Бо сином комбата назвала вона!

8

Колона ліворуч звернула з шосе, —
На панцирі танків — мотопіхота.
Вже, мабуть, Берлін лихоманка трясє,
Та ще не кінець, ще буде робота!

Від смерті врятовані люди ішли —
В Прагу, в Париж, в Амстердам, у Варшаву,
Та серед них найщасливіші були
Ті, хто ділив з нами радість по праву.

То повертались на схід земляки...
І усміхались танкістам радо —
Кияни, мінчани і туляки,
Русяві станичніці з-під Сталінграда...

... Першим в колоні — сержант Потіха,
Якого волжани Потехіним звать.
Його машина, неначе віха,
На бездоріжжі показує путь.

В його трьохтонці — гордість бригади:
Пробитий кулями гвардійський стяг.
Вийшли на південь від автостради
На невідомий, неїжджений шлях.

Весна за ними. Від її дотику
Природа радо звільнялась від пут.

На трьохтонці Потіха з знаком оклику
Крейдюю вивів: «Гітлер капут!»

Нема в Сілезії села чи міста,
Яке він минув, щоб на аркушах стін
Не з'явився напис глибокого змісту:
«Потіха пішов на Берлін!»

Все ближче до Шпрее колона бригади,
В житті не забути хвилину таку!
Далеко праворуч — луна канонади,
І видно з гори каламутну ріку.

І видно гвардійцям Шпрее жовтаву,
Вже берег її землетрусом трясє.

З лютою піною про нашу славу
Звістку вона до Берліна несе.

9

Та тут бригаду спіткало лихо —
«Фокке-Вульфи» від сонця зайшли.
На мить найкоротшу зробилось тихо,
Тільки мотори зловісно гули.

Вдарили глухо з колони зенітки,
Від куряви й диму — повітря гірке.
Ми мовчки на сонце дивилися, звідки
На нас «Фокке-Вульфи» пішли в піке.

Хвилею вибуху збило комбрига,
Він з кров'ю випльовував з рота пісок...
Війни і відплати розгорнута книга
Гортала останню з своїх сторінок.

Та ще доведеться зазнати багато!
Он — вибух. Пожежа. Швидше туди!
Вогонь на машині, де прапор бригади,
Який був з нами скрізь і завжди.

... Охоплений полум'ям кузов палає,
Розбита кабіна, на східцях кров.
Над головою проклята згряя,
А де ж Потіха? Куди він пішов?

Він без руки, що осколком відбило,
Хоч губи нестямно до крові погриз,
Від болю стенаючись, вставши насилу,
У вибухах, в полум'ї в кузов поліз.

І ми не забудем тієї хвилини,
Коли нам назустріч, крізь полум'я й чад,
Прапор бригади простяг з машини
Федір Потіха, радянський солдат!

10

Скиба за Шпрее бригаду повів.
Щодня і щоночі в боях.
На третю добу вони вийшли з пісків
На асфальтований шлях.

Біля Берліна спинились в селі.
Шуленбург зветься село.
Слово це впливло, наче в імлі...
Давно це, давно це було!

Чи міг тоді думати фон-Шуленбург,
Фашистський посол у Москві,

Що в його маєток, крізь полум'я бур,
Колони ввійдуть бойові.

Він слово «війна», вибухове, як тол,
Нам кинув зухвало в лице.
Я пам'ятаю, пане посол,
Вашу заяву про це!

Майор медицини — бригадний хірург —
Вже ставить в маєтку шпиталь.
Де ви тепер, фон-Шуленбург,
Де ваша крупнівська сталь?

Знайте ж, так буде з кожним, хто
Руку підійме на нас!
Де тепер мчить ваше авто,
Хто переховує вас?

11

... І сталося так, що в цьому селі
Скиба Софію зустрів.
Відчув на чужині, в далекій землі,
Подих весняних вітрів.

Немов на весіллі — довкола стола,
Немов і нема вже війни...
Дівчата оці не з одного села,
З одної країни вони!

Господар на кухні, хазяйка несе
За стравою страву на стіл.
Либонь куркуля лихоманка трясе,
Хазяйку його поготів.

Тепер вони тихі: я не я,
Мирне населення ми!
Пане куркуль! Ви і сім'я,
Що ви робили з людьми?!

Ви сина-убивцю чекали з війни?
Прийшли не вони, а ми! —
Інших батьків інші сини,
Що світ захистили грудьми!

12

Комбриг поспішав, бо до Тельтова треба
Сьогодні дістатися їм.
Гучна канонада стрясає півнеба,
Півнеба закутано в дим.

І знову сіпнулись сполохані вії,
І знову сльоза на лиці.
І знову стривожену руку Софії
Він мовчки стискає в руці.

І маки з-над Бугу на чорній хустині
Угору звели пелюстки...
... І тягне господар дебели дві скрині,
Виймає шовкові хустки.

Бере в оберемок убрання хутрянї,
Виймає дівоче взуття.
І каже вчорашній рабині він! — Пані,
Візьміть на щасливе життя!

І Скиба побачив два схрещені зори,
І чує він голос сестри:

— Не тою ціною вцінив моє горе.
Ти скрині назад забери!

І бризнули раптом у дівчини сльози,
Скотилися вниз по лиці...
... Ішли за полками скрипучі обози,
І пісню співали бійці.

В тій пісні співалось про щастя народу,
Здобуте в гарячій бою...
І Скиба промовив: — Тепер нагороду
Дістав я за тугу свою!

Зустрілись ми, сестро, не звично, не просто,
В чужому, як світ цей, селі.
Отут, де плекали жадоби коросту
Пожадливі й злі куркулі.

Отут, де майном понабивані скрині
За піт наш і сльози дають.
Та інша є міра у нас в Батьківщині,
Бо інша нам стелиться путь!

Він вийняв з кишені надщерблену зірку,
Де збита осколком емаль:
— Як буде, Софіє, чи сумно, чи гірко,
Чи років загублених жаль,

Згадай, що за край наш, за Армії славу,
За найсправедливіший лад,
Загинув у битві під містом Бреслаў
Нефедов — хоробрий комбат.

Побачиш солдата, в якого, на лихо,
Звисає порожній рукав —

То, може, зустрівся гвардієць Потіха,
Що прапор з вогню врятував.

І разом з ланами, що кров'ю омиті,
Тобі в подарунок даю —
Їх пам'ять святу, їх діла знамениті
І братню поруку мою! —

Гриміли танкісти, ішли піхотинці
В охоплений полум'ям світ.

Полковник і дівчина в чорній хустинці
Прощалися біля воріт.

13

Що здаля у полі мріє,
Чи не вишня у цвіту?
Поспішай скоріш, Софіє,
На ясну дорогу ту.

Що дощами умивалась,
Утиралась вітерцем,
Що тебе-таки діждалась
З світлим, радісним лицем.

Що до вечора від ранку
Сонцем убрана сія.
Хто це в поле вивів ланку?
Мабуть, подруга твоя!

Ось вони, здобуті нами, —
Воля, слава, щастя й честь.
Не зрівняти їх з скарбами
З усіма, що в світі єсть!

І Софія йде напроти
Наполегливим вітрам.
В полі вистачить роботи
Золотим її рукам!

Знову молодість всміхнеться,
Доторкнеться до чола.
Милий, суджений знайдеться,
Що посадить край стола.

Он який в Софії посаг:
Все роздоля, всі лани.

І цвіте у неї в косах
Цвіт подільської весни.

І лягли проміння ясні,
Їй показуючи путь.
Вся країна — її власність,
Скільки оком озирнуть!

Бережи добро це зірко,
Цю прозоро-чисту даль.

І носи на серці зірку,
Де надщерблена емаль.

14

На сто кілометрів розтягнуті вдалеч,
Ішли полонені бліді і сумні.
На Унтер-ден-Лінден горіли квартали,
А це означало — кінець війни!

Це означало — з вогню і криці
Величний літопис дописано тут.

Це означало, що завтра в столиці
Буде гучний і веселий салют.

Це означало — з вогню і сталі
Довершено слави і подвигів шлях.

Це означало, що з нами Сталін,
Що доля людства в надійних руках!

1948

ПОЕМА ГНІВУ

1

Я бачу карту світу знов,
Забарвлену у дим і кров...

Крізь спогадів густий туман
Встає, мов сполох, океан
Тривоги, вибухів, пожеж.
І ти у сполохах встаєш,
Недавня юність наших днів:
Моя, моїх сестер, братів.

Покрила скроні сивина,
Та в серці ожива весна,
Бо посадили ми сади,
В них верховіття гнуть плоди...
Негода люта, злива, град
Вже не повернуть нас назад!

Хоч скрегіт чуємо здаля,
Хоч терпить нелюдів земля,
Хоч піниться кривава дють,
І душогуби ще живуть,
Та не зв'ялити їм весни.

Прокляття паліям війни!

Мій перший спогад про війну:

Ми прокидаємось від сну...
 Хто тишу ночі обірвав?!
 Жорстока темінь, блиск заграв.
 І надокучливий цей звук —
 То «мессершмітт», неначе крук,
 Над містом вранці пролетів...
 ... Я друга давнього зустрів,
 Він мов у маренні ішов,
 А на руках у нього кров.

— Чия то кров? — я запитав.—
 Обмий її.— А він мовчав.—
 Дружина де і де синок?
 Чого хисткий у тебе крок?
 Що сталось, друже, говори!

... Шумлять у парку явори.
 — Я вранці сина схоронив.
 Цей «мессершмітт» його убив.
 А кров на пальцях — це його,
 Малою хлопчика мого!..

Він глянув поглядом сумним
 У небо, привидом страшним
 Там пропливав кривавий птах,
 Він сіяв смерть, він сіяв жах.
 Снаряди рвалися вгорі...

— Я кров обмию у Дніпрі,
 Присягу кривну я складу,

Що тридев'ять земель пройду,
А вбивцю клятого знайду!

Пішов мій друг. В димах боїв
Його я більше не зустрів,
Та безліч друзів я знайшов,
Що мстили за дитячу кров...
Їх голос чую з далини:

Прокляття паліям війни!

3

Чотири роки бились ми,
Стрічали нелюда грудьми.
У спину били втікача,—
Так воїн ворога стріча.
Такий у нас війни закон.
І вихор танкових колон
Від Сталінграда у Берлін
Примчав дорогами руїн.

У незабутні ті часи
Ми чули дружні голоси —
Боролись чехи серед гір,
На схід спрямовуючи зір,
Бо світ трудящих вірить нам —
Солдатам і трудівникам.

Та в час страждань, важких зусиль,
У затишку, за сотні миль,
Де не доходив битви шквал,
Ділив прибутки капітал.
Де був тоді їх другий фронт?..
Чорнів од згарищ горизонт.

Де-Голль в Наполеони ліз,
А Черчілль серед крові й сліз
Новий вирощував фашизм.

Нас мудрість Сталіна вела,
І наша міць перемогла.
Ще дужчі з бою вийшли ми,
Ми світ відстояли грудьми —
Вітчизни доблесні сини.

Прокляття паліям війни!

4

Ми в Прагу входили в ті дні
Настав-таки кінець війні,
Бо перемоги гордий стяг
Завершив наш звитяжний шлях.

Чехословаччини народ
З судетських крем'яних висот,
З моравських, влтавських берегів
Позбувсь навіки ворогів.

Він визволителів вітав,
«Славіцу» воїнам співав,
«Радіци» в селах і містах
Нам квітами встеляли шлях.

І Прага, Прага золота —
Так звать слов'яни неспроста
Столицю Чехії — до ніг
Нам сипала жасмину сніг.

Маленьке, лагідне дівча
Я взяв на руки, до плеча

Воно торкнулося мені,
Дало троянди вогняні.
Я обережно їх узяв,
Неначе пелюстки заграв,
І радість наша, щастя вир
Сплелись в єдинім слові: М и р!

Ми так завершили похід,
Ми ствердили слов'янський Схід,
Як справедливості оплот,
Як поривання до висот,
Як людства радісну весну,
Як мудрість Сталіна ясну.

І знали ми: в цей славний час —
Слов'янство все вітає нас,
Вітають Вісла і Дунай
Наш гордий, непохитний край.

І знали ми, що далі в путь
Брати-слов'яни з нами йдуть.
А з ними йдуть народи ті
Які здолали на путі
Гидку коричневу чуму —
Фашизму дикого п'їтьму.
У мирі стали жить вони...

Прокляття паліям війни!

5

Я бачу карту світу знов,
Забарвлену у дим і кров.
Загроза чорна, мов гроза,
На обрій знову виповза.

Повзе ядуча каламуть,
З-за океану держить путь,
Здушив реакції розгул
Мадрид, Афіни і Стамбул,
Китай нескорений в огні
Щодня ввижається мені.

Мій брате, друже, побратим,
Дамо ми відсіч силам злим!

Нас не злякати, не зламати,
Ми стоїмо, як дужа гать,
Всім темним силам на шляху.
Ми знаєм вдачу їх лиху!

Але не треба більше слів,
Бо не слова говорять — гнів,
Не почуття, а грізний шквал,
Рядків розпечений метал.
Мій брате, друже, пам'ятай,
Що є один на світі край,
Що є Вітчизни вірна путь,—
На манівці нам не звернуть!
Мій друже, брате, пам'ятай:
Що дужий сталінський наш край,
Що кожен подвиг мій і твій —
Є миру вірний вартовий,
Що труд щоденний мій і твій —
Є миру вірний вартовий!

Тож знайте, вбивці, знайте ви —
Не згасне сяєво Москви,
І слава Києва гримить,
Живе між нас і буде жить

Братерства вічного весна
І дружби пісня голосна.

Твердий, незламний, мов граніт,
Встає демократичний світ.
І людство виборе собі
Ясне майбутнє в боротьбі,
Мій друже, на весь світ гукни:

Прокляття паліям війни!

1948

Драматичні твори

СЕРЦЯ ХОРОБРИХ

Драматична поема

*Пам'яті Героїв Радянського Союзу
Н. Гнилицької і С. Железного*

В ПОЕМІ ДІЮТЬ:

Ніна Гнилицька — комсомолка, розвідниця Н-ської дивізії. Сіроока, русява дівчина.

Спартак Железний — комісар окремої розвідроти. політкерівник.

Паша Білогрудова — подруга Ніни.

Генерал-майор — командир дивізії.

Юра Рязанов — зв'язковий.

Валя Винокурова — медсестра.

Хацько — старшина розвідроти.

Гусейн — старший лейтенант.

Тугай

Кузьмін } розвідники.

Марчук }

Вартовий. Бійці.

Німецький ефрейтор.

Німецький офіцер.

Дія відбувається в Донбасі пізньої осені 1941 року.

ПРОЛОГ

Злітає вгору жайворон у полі,
Татарське зілля з вітром гомонить,
Вершина обгорілої тополі
Про помсту мріє і про кару снить.
І кличе друзів, кличе побратимів
Якась тривожна і палка душа,
Вгадай її — у просторі незримім,
В лісах Карпат, в Дніпрових комишах
Вгадай її в старій донецькій хаті —
В родині українських шахтарів,
Візьми за руку — їй не питаї багато,
Бо душу мужності відчуєш ти без слів.
Візьми за руку їй поведи між люди,
І словом клятви друзям обіцяї,
Хай лютий ворог пошматує груди,
Ти знаєш, як любити рідний край.
Тебе навчила дівчина русява,
В донецькій хаті виросла вона,
Її любов, і зненависть, і слава
У бойових ділах твоїх луна.

ДІЯ ПЕРША

К а р т и н а п е р ш а

На командному пункті Н-ської стрілецької дивізії. Невеличкий донбасівський хутірець. На краю його, в бліндажах, дивізійна розвідрота. Ніч на 1 листопада 1941 року. Темрява.

В а р т о в и й

Стій. Хто йде?

Г о л о с

Свої.

В а р т о в и й

Пропуск?

Г о л о с

«Наган».

З темряви виходить комісар розвідроти політкерівник С п а р т а к Железний і старшина роти Хацько. Спинилися. Вартовий крокує далі.

С п а р т а к

Світанок швидко вже, а досі їх немає.

Хацько

Либонь загинули.

Спартак

Не може того быть.
Між них — Тугай, досвідчений розвідник,
Сміливець він, нічого не боїться.

Хацько

Колись якийсь-то дядько говорив,
Що і небоя вовки з'їли.

Спартак

Це застаріла приказка, Хацько.

На обрії спалахують ракети, чути вибухи мін. Далекий кулеметний вогонь.

Ось бачиш, друже? Ні, вони живі.
Живі ще, бачиш?

Хацько

Це ракети німця.

Спартак

І міни теж. Це фрици їх накрили,
Ракетами освітлюють дорогу
І мінами безперестанку б'ють.

Хацько

Ну, міни наших хлопців не злякають.

Знов спалахи ракет, вибухи мін. Знову кулеметний вогонь.

С п а р т а к

Боюсь за них. А генерал чекає
На результати розвідки.

Х а ц ь к о

Ти не хвилюйся.
Тугай надійний... Хоч гарячий надто.
Ти ще у нашій роті не служив,—
Ми на Дніпрі тримали оборону;
На правий берег, уночі, Тугай
Подався в село, щоб старосту скарати.
Його з-під ліжка витяг, та не вбив,
А наказав вести у штаб фашистський.
Ідуть вони, аж раптом у садку —
Команду фриців чують близько.
Тоді гукає староста: «Рятуйте!»
Напоготові мав ножа Тугай...
Оте нікчемне, зрадницьке «рятуйте»
Було останнім словом лиходія.
Але на гвалт зчинилась стрілянина,
Заплутався Тугай поміж кущами,
Та темна ніч — розвідникова мати...
Тугай гранату кинув і прорвався,—
Та мінами вони покрили сад.
П'ять ран осколочних, чотири кулевих,
Увесь, як решето, Тугай скотився з кручі.
Та переплив Дніпро. І як в цю ніч не згине,
То сам про цю пригоду розповість.
Мене турбують, комісарє, коні.

С п а р т а к

Ти знов своє.

Хацько

Не смійся, комісарє,
Я коней шестеро найкращих одібрав,
І, як вони повернуться без коней,
То го́лови я позриваю їм.
Люблю я коні. Викохав я їх...

Чути сигнал, під'їжджає машина. Входить генерал-майор, Гусейн. Спартак і Хацько вітають генерала

Генерал-майор

Чого ви не спите? Ще розвідки немає?

Спартак

Нема, товариш генерал-майор.

Генерал-майор

Тривожні

Донесення з частин і спостережних пунктів.
Двадцятий полк уже зазнав удару,
Ви чули вибухи та бачили ракети,
То із Веселої крізь Міус і Хрустальну,
Б'є ворог на Княгинівку, щоб взяти
І Красний Луч, і шахти дококола.
Розвідники потрапили в біду,
Електростанцію не висадили й досі.
А там—відомо вам: командний пункт фашистів.
Як хто з розвідників повернеться живий,
Негайно повідомити мене.

Спартак

Єсть повідомити, товариш генерал.

Генерал і Гусейн виходять. Сигнал, машина поїхала.
Виразніше чути, як клекоче бій.

Х а ц ь к о

Я чув, що генерал-майор колись
Сам в розвідку ходив.

С п а р т а к

Сміливості йому
В людей не позичать. На сопку Заозерну.
Під час боїв на озері Хасан,
З трьома бійцями вдерся він і сопку
Під найжорстокішим вогнем тримав,
Аж поки не дістав підмогу...

Хтось іде.

Х а ц ь к о

(вдивляючись у темряву)

Вони ідуть... А мусили б приїхати!

Входить Кузьмін, за ним двоє бійців несуть
пораненого.

К у з ь м і н

Сюди, сюди. Несіть його в бліндаж.
Ну, ось ми й дома. Тьху! І плюнути не варто.

Двоє бійців з пораненим зникають у бліндажі.

Курити хочеться до смерті.

С п а р т а к

Закури.

К у з ь м і н

Товариш комісар! Це ви? Дозвольте доповісти.

С п а р т а к

Доповідай.

К у з ь м і н

Прийшли в село... Ні, дайте закурити,
Всю ніч цигарки навіть і не бачив...

С п а р т а к

На, затягнись. Мерщій. Тепер доповідай.

К у з ь м і н

Отож, кажу, прийшли ми у село,
Фашисти саме готували наступ,
Ну, ми й потрапили між двох вогнів.

С п а р т а к

Про це я знаю вже. А де Тугай?

К у з ь м і н

Ось я вам по порядку розповім:
В садку тихенько коней прив'язали...

Х а ц ь к о

Пропали коні: змії, скакуні...

С п а р т а к

Товариш старшина! Іди мерщій, подбай,
Щоб до пораненого медсестра прийшла,
Щоби людей як слід нагодувати.

Х а ц ь к о

Прислати медсестру й людей нагодувати.
Дозвольте іти?

С п а р т а к
Іди.

Старшина виходить.

А де Тугай?

К у з ь м і н

Я думаю, в живих його немає.
Такий, як він, не здасться у полон.

Входить сестра Валя Винокурова.

В а л я

Товариш комісар, на виклик ваш прийшла.

С п а р т а к

Ідіть в бліндаж, зв'яжіться з медсанбатом,
Пораненому дайте допомогу.

В а л я

Єсть дати допомогу. Можна йти?

С п а р т а к

Ідіть.

Валя йде в бліндаж. Спартак кладе руку на плече
Кузьміна.

Погану звістку ти мені приніс.
Як міг ти Тугая самого залишити?
Іди до старшини — поїж і спочивай.
А потім в цьому ділі розберемось.

Кузьмін

Товариш комісар! Я присягаю вам:
Його вогнем відрізали від нас.

Спартак

Вогонь не може розлучити друзів.

Кузьмін

Товариш комісар! Клянуся вам.

Спартак

Іди.

Мене чекає генерал-майор.

Іди до старшини — поїж і спочивай.

(Виходить.)

Кузьмін

(стоїть, похиливши голову)

Вогонь не може розлучити друзів...

Тугай, Тугай, якщо загинув ти,

Ганьба мене, як боягуза, вкриє.

Та хто з нас винен? Хто розсудить нас?

... Вогонь не може розлучити друзів...

Завіса

К а р т и н а д р у г а

Село Княгинівка в Донбасі. Хата шахтаря Тимофія Гнилицького. Ранок 1 листопада 1941 року. В хаті старша дочка Тимофія — Ніна. Чути клекіт бою.

Н і н а

Всю ніч триває бій. Мов каламутна хвиля,
Війна котилася все ближче, ближче, й ось —
До нас дійшла. Княгинівка палає...
Де сухозлітка осені стелилась,
Там дим лягає на степи донецькі.
На шахті тихо... Моторошно аж
Від тишини тієї, від руїни.
Скалічене, побите все лежить
І проклина годину лихоліття.

Чути легкий стук у вікно.

Це мати, певно.

Іде, відмикає двері.

До хати вбігає схвильована Паша Білогрудова

А, це, Пашо, ти...

П а ш а

А ти вже, певне, думала, що німці?

Н і н а

Я маму жду.

П а ш а

Хіба нема її?

Н і н а

Розбіглися по родичах, сусідах,
І мама, й Віра, й Зоя, і маленьку
Взяли з собою. Батько, той блукає
По шахті. Мабуть, буде партизанить,
А з рідних місць нікуди він не рушить.
Ну, що ж, Параско, підем в партизани?

П а ш а

З тобою я — хоч вбрід, а хоч у воду.

Н і н а

Ти вірна подруга.

Чути стук.

Хтось гупає у двері.

П а ш а

Це німці!

Н і н а

Що ж... Піду назустріч їм.

Бере пістолет, кладе за пазуху. Іде до дверей, відмикає.
На дверях Т у г а й.

Т у г а й

Дівчата, ви самі?

Н і н а

А що тобі до того?

Т у г а й

Ви — бачите, хто я... А звать мене Тугай.
Я одірвавсь од групи... ранок вже...
Мені б до ночі десь переховатись.
В селі вже німці.

П а ш а

Зараз будуть тут!

Коротка пауза.

Н і н а

Іди в ту хату. Батьків одяг там,
А цей мені даси, я заховаю.

Тугай виходить в другу кімнату.

П а ш а

Та нас фашисти, Ніно, постріляють.

Н і н а

Ну, це ще ми побачимо, Параско.

У двері стукають прикладом.

П а ш а

Вони...

Н і н а

Іди, поволі відчиняй,
А я сховаю одяг Тугая.

П а ш а

О, ні, та що ти! Я боюся...

У двері знову стукають.

Н і н а

Цить!

Наказую тобі, йди до дверей, затримуй.
А потім, ніби радісно, впусти...

Виходить до Тугая. У двері б'ють прикладом. Паша
поволі йде до дверей.

П а ш а

А хто там?

Г о л о с е ф р е й т о р а

Дойч зольдатен. Відчиняй.

П а ш а

Ой, німці, лишенько... Від страху згину я.

Г о л о с е ф р е й т о р а

Хайль Гітлер! Ну?.. Ми будемо палить.

П а ш а

(тихо, рішуче)

Ах, ти загрожуєш! Тепер я не боюся.

(Підходить до самих дверей.)

Та зараз, зараз, дайте одягтись!

Г о л о с е ф р е й т о р а

Нам холодно. Ми мокрі. Відчиняй!

П а ш а

Стривай, який прудкий. Дай одягнутись!

До кімнати входять Ніна і переодягнений Тугай.

Н і н а

Вже все в порядку.

П а ш а

Добре. Я й кажу:

Вже з одягом скінчили. Тож заходьте!

Відчиняє двері. Входить єфрейтор і десяток солдатів. В коротких курточках, промоклі до нитки, вони дрижать від холоду.

Є ф р е й т о р

Чого так довго?

П а ш а

Треба ж одягтись.

А вас чого так нетерплячка гонить?

Є ф р е й т о р

Ну, ти, мовчать! Я єсть єфрейтор. Хто це?

(Показує на Тугая.)

Н і н а

Це чоловік мій, з шахти 10-біс.

П а ш а

Дощу надворі начебто нема,
Та де це вас до нитки так змочило?

Є ф р е й т о р

Немає дощ?.. Ми річку форсував.
Бр-р. Ес іст кальт. Погана руська осінь.

Н і н а

(тихо)

Зокрема, для непроханих гостей.

Є ф р е й т о р

Га? Хто сказаль? Ти не совет зольдат?

Т у г а й

Ні, я шахтар. Он шахта біля річки,
Біля Хрустальної, де так промокли ви...

Є ф р е й т о р

О, ес іст кальт. Вір воллен есен. Їсти!

П а ш а

(тихо)

А сто чортів в печінку ти не хочеш?

Н і н а

(до Тугая)

Неси-но, чоловіче, молока,
Та хліба дай. Он там. Ходімо вдвох.

(Виходять у сусідню кімнату.)

Є ф р е й т о р

(до Паші)

А муж хазяйка — не совет зольдат?

П а ш а

Та ні бо, що ви! Він кріпильник шахти...

Є ф р е й т о р

Та бог із ним. Сюди за нами прийде
Фельджандармерія й гестапо, то вони
Порядок наведуть. О, айн, цвай, драй!

Н і н а і Т у г а й вносять глечики з молоком і хлібину.
Солдати жадібно кидаються на їжу.

Є ф р е й т о р

А масло, сир?

Н і н а

У нас цього немає.

Є ф р е й т о р

Немає? Треба мати. Обшукать!

Двоє солдатів кидаються обшуквати хату.

П а ш а

(тихо)

Ой, лишенько. А одяг Тугаїв...

Т у г а й

Пане єфрейторе! Дозвольте закурити...

Є ф р е й т о р

Кури, як маєш що.

Т у г а й

Я в вас розжитись думав.

Є ф р е й т о р

А ти не думай. Думати не смій.
Коли б я думав, то б не був єфрейтор.
А вас іст дас єфрейтор? Фюрер сам
Єфрейтором кар'єру починав.
Йшов знизу він,
А високо закінчить.

Н і н а

(тихо)

На шибениці.

Т у г а й

Та воно і правда —
Як думатимеш — голова опухне.
То що ж, закурюйте, коли у вас нема.

(Простягає тютюн.)

Є ф р е й т о р

У мене є, але для себе. Гальт!

Виймає цигарку, закурює. Тугай крутить «собачу ніжку»
Солдати скінчили обшук. У них повні руки істівних
припасів.

Оце і все? Забрать. Зольдатен, марш!

П а ш а
(услід їм)

Ідіть, щоб вітром вас розвіяло в степу.

Є ф р е й т о р
(повертається)

Га? Хто сказаль?

(До Паши).

Ти ненавидиш нас!
(Б'є її навідмаш.)

Фельджандармерія... Гестапо... і капут.
О, айн, цвай, драй!

Йде до дверей. До нього кидається Тугай, та Ніна
стає йому на дорозі. Єфрейтор виходить,

Т у г а й

Я ледве стримався...

Н і н а

І правильно зробив.
Настане день і прийде час розплати!

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

Картина перша

Розвідрота Н-ської дивізії. Бліндаж комісара. Вечоріє. В бліндажі Юра Рязанов. З стелі бліндажа падають додолу важкі краплі води. Юра сидить верхи на ящику від боеприпасів і пише листа.

Юра

Отак, здається, краще: «Рідна мамо!
Не лай мене, не сердься і не плач.
Мені минуло вже п'ятнадцять років,
І я тут не з останніх, на війні...
Я ходжу в розвідку...» Е, ні, про це не треба.
Жінки, вони цього не розуміють,
Вона подумає, що це щось небезпечно,
Та буде плакати... Шкода мені її.

(Пише)

«Матусю рідна! Тут ніяк не страшно,
І небезпеки зовсім тут нема,
Фашистів я нітрохи не боюся...»
Ні, ні, цьому вона вже не повірить,
Бо на війні таки буває страшно,

Подумає, що хвастаю, мов дурень...
Ну, що б то їй хороше написати?

(Думає, швидко пише, читає)

«Я з комісаром Спартакoм Железним,
Я для зв'язку при ньoму скрізь буваю,
Тож напишу тобі про комісара —
Три кубики й на рукавах — зірки.
Він любить нас, ми любимо його.
І кожен раз, як тільки стихне бій,
Питає він: «Чи всі зібрались, хлопці?»
Та не завжди збираються усі.
Але на місце їх приходять інші.
А наш Спартак, наш мужній комісар,
Завжди попереду, — в огонь, у небезпеку.
Завжди попереду, він кулі не боїться...»

Краплі з стелі переросли в струмки. Юра кидає писати, береться порядкувати в бліндажі. Він знаходить порожні консервні банки й підставляє їх в місцях, де протікає.

Ну, й надокучливий осінній дощ.
Так він бліндаж замочить наш. Тоді
Не буде де й спочити комісару.

До бліндажа входить Кузьмін. Струшує плащ-намет.

Кузьмін

Немає, Юра, комісара?

Юра

Ні.

Заждіть хвилину, скоро, певно, буде.

Кузьмін

Та я зажду, бо нікуди іти.
Листа мудруеш? Певне, чорнобривій?

Юра

Ні, матері.

Кузьмін

Щасливий ти, Юрко,
Що душу можеш вилити в листі.

Юра

А вам хіба нема кому писати?

Кузьмін

Чому б то ні? Дружина, діток двоє...
Писати сів — не в'яжуться слова.
Тугай у голові. Він відірвавсь в районі
Електростанції, ми кинулись шукати,
Та вогневим нальотом з мінометів
Його від нас відрізало. В село
Вступили німці. Де Тугай, не знаю...

Юра

А комісарові доповідали вже?

Кузьмін

Доповідав. Він сердиться на мене,
А що мені? У мене свідки є.
Суда і трибуналу не боюся,
Але довіру втратить в комісара —
Це гірше, ніж військовий трибунал!

Ю р а

О, ні! Не зразу він людині вірить,
Та вже, коли повірив він у тебе,
То власну душу на поталу дасть,
Але від друга серця не відверне.

К у з ь м і н

Оце мене найбільше і турбує.
Так, що й листа не дописав... Кури.

Сидять обидва й закурюють, як рівні.

Ю р а

Я теж ніяк не допишу кінця.
Жінки, вони народ невитривалий,
Не те, що ми — чоловіки. Ти ж знаєш..

Дзвонить польовий телефон. Юра бере трубку.

Железного нема. Вас слухає Рязанов.
Товариш старший лейтенант? — Іду!

(До Кузьміна.)

До ад'ютанта генерал-майора
Я побіжу. Ви почекайте тут.

(Виходить.)

К у з ь м і н

Так і мені десь пише син листа.
Вже мій Петрусь либонь такий, як Юра.
Оце погомоню із комісаром

І напишу про все їм, як блукаєм
По ночах ми таємними стежками,
Які лише розвідникам відомі.
Про дружбу бойову... Ні, краще не писати...
Піду у ніч, у пільму, чорту в зуби.
Хоч під землею Тугая знайду.

Чути стукіт кінських копит, гомін голосів. Кузьмін прислухається. До бліндажа входять Спартак Железний, Хацько, Тугай, Ніна і Паша.

С п а р т а к

Оце промокли, хоч бери й викручуй.

(Струшує плащ-намет.)

К у з ь м і н

(кидається до Тугая)

Тугай! Живий?

Невже живий, Тугаю?

С п а р т а к

Давай на тебе гляну
При світлі, друже мій. Дай обійму тебе.

(Міцно обіймає Тугая.)

Х а ц ь к о

А я тебе за коней поцілую.

Т у г а й

За коней ти цілуй оцих дівчат.

Хацько

Як, обидвох?

Паша

А, що, хіба не сила?

Хацько

Хацька ти, дівче, краще не дратуй,
Потрапиш в руки — богові молися.

Паша

Я б краще помолилася за те,
Щоби потрапить в добрі руки...

Ніна

Пашо!

Як дам тобі я прочухана зараз!

Хацько

Ади, ади, уже й приревнувала.

Ніна

Чого мені?.. У мене «чоловік»...
Ось познайомтеся.

(Показує на Тугая).

Тугай

Сьогодні поженились.
А повінчав нас фриц-єфрейтор вранці...

Спартак

Я певен був, що ти, Тугай, живий...
Як електровня?

Т у г а й

Ще чекає нас.

Пропа́в би я, якби не Ніна й Паша!
Як звечоріло, коні ми знайшли
Там, де, Кузьмін, з тобою прив'язали.

К у з ь м і н

Скажи, куди тебе чорти схопили?
Я другу ніч сьогодні вже не сплю.

Т у г а й

Найбільш за все я, друже, хвилювався,
Що у гарячці, відірвавшись сам,
Я міг і вас цим самим загубити,
Коли б поклали ви мене чекати.

К у з ь м і н

Так зважив, комісарє, й я в ту мить,
Чому ж докори чув я?

С п а р т а к

Ти казав,

Що зник Тугай, відрізаний вогнем.
Вогонь не може розлучити друзів.
Тут винен не вогонь, а сам Тугай.

Т у г а й

Мене могло лиш чудо врятувати.
Це чудо сталось. Ось воно! Дивіться...

(Показує на Ніну.)

С п а р т а к

Спасибі вам, товаришко, за це.

А ти, Кузьмін, не май на мене серця,
Це не підозра, тільки докір був...
Казав тобі: поїж і спочивай,
А ти чомусь став раптом гарячитись...

Кузьмін

Про честь мою йшла мова, комісарє,
Тому то я і схвилювався так.
Тепер піду і допишу листа
Дружині: жив, здоров... Ну і так далі...

(Пішов.)

Спартак

Тугаю, ти догану заробив.

Тугай

Але зате привіз дівчат...

(Глянувши на Хацька.)

... І коні.

Хацько

Хоч голий, кажуть, аби на коні.
Піду, насиплю їм зерна досхочу.

(Виходить.)

Спартак

А хто такі дівчата ці? Звідкіль?

Ніна

Я Ніна Тимофіївна Гнилицька.

Робила в шахті. Батько мій шахтар.
З Княгинівки ми обі. Це сусідка,
І родичка, і подруга моя.

П а ш а

Я Паша Білогрудова.

С п а р т а к

Гаразд.

Пошлемо в медсанбат вас на роботу.

Н і н а

О, ні, як кажуть, діла тут не буде.
Або розвідником-бійцем, або назад —
На рідну шахту, буду партизанить.
Я знаю всі довколишні стежки,
Всі вибалки, всі пагорби, всі шахти,
Я вужем непомітно проповзу,
Мов птах нічний, перелечу крізь балку.
Бійцем я захищатиму Донбас,
Я кров оддам за рідну Батьківщину.
Або у розвідку, або у партизани.

С п а р т а к

В твоїх словах така жага кипить,
Що я відмовити тобі не смію.
Що скажеш, Пашо, ти?

П а ш а

Я з нею. Я від неї
Не відступлю. Хоч вбрід, а хоч у воду!

Вбігає Ю р а Р я з а н о в, подає Железному пакет. Той
відкриває його і читає.

С п а р т а к

(до Ніни)

Ти знаєш всі довколишні стежки?
Ідять у перший взвод. Тебе бійцем приймаєм,
А Паша в нас хай буде медсестрою.
Ми завтра всі складатимемо іспит.
Іди, Тугай. Веди дівчат у взвод.

Т у г а й

Наказано дівчат вести у взвод.

С п а р т а к

Іди, виконуй. На добраніч вам!

Тугай, Ніна і Паша виходять.

Повторено на завтра завдання...
Електростанція стоїть поперек горла...

*(Задумався на мить. Поклав руку на плече
Юрі.)*

Ну, Юро, мамі написав листа?

Ю р а

Аякже, написав.

С п а р т а к

То прочитай мені.
Чи, може, в тебе є які секрети?

Ю р а

Секрети?.. Ні... Та краще не читать...

С п а р т а к

Чому?

Ю р а

Написано вже дуже недолжно.

С п а р т а к

Ой, щось ховаєш ти від мене, Юро.

Ю р а

Спочатку я про себе написав...
А потім все закреслив. І, нарешті...
Я написав... Та дуже вже нескладно...

С п а р т а к

Ей, Юро, ти хитруєш, мов дорослий.

Ю р а

Бо я дорослий...

Пауза.

Дайте закурити.

С п а р т а к

Ех, Юро, Юро... Молодість моя...
Ніколи нас ніхто не повоює!

З а в і с а

Картина друга

Темна осіння ніч. Біля будинку великої електростанції стоїть на варті німець з автоматом. Ніна, крадучись під муром, заходить ззаду і встромляє ножа автоматникові в спину. Той падає. На сцену входять

Спартак, Тугай і Кузьмін.

Ніна

Ну, з цим покінчено. Давайте амонал.

Спартак

Стривай! Розвідати місцевість треба.
Тугай, Кузьмін! Ану, навкруг погляньте,
Чи вартових нема, чи патрулів не чути.
Та обережно, мінні тут поля.

Тугай і Кузьмін відходять убік.

Тугай

Знайшов.

Кузьмін

І я знайшов.

Спартак

Що, міни?

Тугай

Ні, телефонний кабель.

Кузьмін

І я теж.

Спартак

(підходить до них, нахилиється)

Чотири кабелі. Тут лінія зв'язку,
Її нам конче розірвати треба.
Та чим?

Ніна
Ножем.

(Ріже кабель ножем, дрiт не піддається).

Тугай
Ось, дай мені, я дужчий.

Спартак
Та тут не силу треба, а уміння.
Берись, Тугаю, швидше.

Тугай
(бере у Ніни ніж, шарпнув, тріснуло)

Ніж зламався.

Кузьмін
Ти, як завжди, Тугаю, гарячишся.
Ну, що тепер робити?

Ніна
Не біда.
(Нахиляється і зубами гризе кабель.)

Один.

Спартак
Покинь!

Ніна

І другий.

Тугай

Облиш!

Ніна

І третій.

Кузьмін

Годі!

Ніна

Четвертий.

Усі.

(Хусткою витирає уста.)

Що далі будемо робити?

Спартак

(всміхаючись).

Так перегризти б горло всім фашистам!

(Оглянувся.)

Я Юру й Пашу жду. Невже з дороги збились?

Ніна

Та ні, тут Паша знає всі стежки.

Спартак

Помітив, певне, Юра небезпеку...

Тепер противник обережним став,
Куди поділась безтурботність німців,—
У землю лізуть, розкладають міни,
І кожен клаптик пильно стережуть.

Т у г а й

Це наш Хацько сказав би: «Битий ворог
Сімох небитих вартій».

Н і н а

Ні не так:
«Убитий ворог варт сімох небитих».

С п а р т а к

Ну, що ж, товариші. Візьміть гранати в руки
Нам треба висадити електровню,
Наказ ми виконаємо.

Вбігають Ю р а і П а ш а.

Ю р а

Товариш комісар!
Противник силою не менше як півроти
Обходить електровню 'навкруги.

С п а р т а к

Далеко ще?

П а ш а

Що йде на шахту «Комсомольська-2»,
Спинились край дороги,

С п а р т а к

Як так, то встигнемо зробить своє
І, хоч одрізані півротою солдатів,
Можливо, всі до одного загинем,
Але наказа виконаєм, друзі.

Н і н а

Давайте амонал, як згинуть доведеться,
То хоч би недарма.

С п а р т а к

Давай, Тугаю, скриньку.
Ми підем з Ніною. А ви нас прикривайте.
Ти ж, Пашо, будь з товаришами тут,
Щоби пораненим подати допомогу.

Т у г а й

І я піду.

С п а р т а к

Виконуйте наказ.

Перелазять з Ніною огорожу електростанції і зникають
за нею. Тугай, Кузьмін, Юра і Паша — з автоматами
та пістолетами залягають.

Т у г а й

Ну, Пашо, от тобі весілля буде.
Не страшно?

П а ш а

Страшно. Ну, так що?

Кузьмін

Я пам'ятаю, в першому бою
У мене все виходило нескладно.
І смерті, правду кажучи, боявся.

Паша

Ну, а тепер хіба не страшно вам?

Кузьмін

Не те, щоби не страшно. Просто звук.

Юра

Обстріляні... Чого тут говорить.
Ось, ччете? Ідуть. Їх до півсотні буде...

Тугай

Готові всі? Ну, помагай-бі нам!

Відкриває вогонь з ППД. За ним стріляють Кузьмін,
Паша, Юра.

Юра

Упало кілька. Решта залягли.

Гітлерівці відкривають вогонь з ручних кулеметів і
автоматів. Злива вогню. Розвідники притислись до землі.
Пауза.

Кузьмін

Злякалися. На приступ не ідуть.

З огорожі електростанції стрибають Спартак і Ніна.
Фашисти відкривають по них вогонь тоді, коли вони
уже залягли. Вибух. Заграва пожежі освітлює елек-
тровою.

С п а р т а к

Ну, ось і виконали ми наказ.

Н і н а

Т е п е р

І вмерти не шкода́. Ну, що ж, прощай,
Спартаче.

Голос єфрейтора (через рупор).

Здавайся, рус! Хайль Гітлер! Йди до нас!
Нас — регімент, а вас маленька жменька!

Ю р а

(кидає ручну гранату)

Ось відповідь на ноту...

Вибух. Мовчання.

Г о л о с и н і м ц і в

Ф о р в е р т с ! Ф о р в е р т с !

Т у г а й

На приступ йдуть.

(Підвівсь на повний зріст.)

Ура!

(Схопився за серце. Стоїть, хитаючись.)

С п а р т а к

Тримайтесь, друзі!

Всі, крім Ніни, ведуть вогонь по німцях.

Т у г а й

А ось і смерть. Так от яка вона.

(Падає.)

П а ш а

(схиляючись над ним)

Ні, я вже тут допомогти не зможу.

(Виймає медальйон Тугая, передає
Спартаківі.)

Візьміть смертельний медальйон.

С п а р т а к

Не стало

Геройського розвідника.

Спартак ховає медальйон. Вогонь з обох боків.

Чому

Ти, Ніно, не стріляєш?

Н і н а

В мене

В ТТ лиш вісім куль. Одна для мене,

А решта всі лягти повинні в ціль.

(Показує на Тугая.)

Він знав, що робить.

З усіх боків, як сарана, повзуть на них фашисти.
Сувора музика бою. Ніна підводиться на рівні ноги, в
упор починає розстрілювати ворогів.

Перший...

Другий... Третій...

С п а р т а к

Безумна дівчина! Лягай мерщій на землю!

Н і н а

Четвертий... П'ятий... Шостий...

К у з ь м і н

(захоплено)

Ось хто у нас замінить Тугая!

Серед фашистів, що не чекали такої відчайдушної хоробрості, замішання. Використавши його, Спартак і Юра жбурляють гранати, а Кузьмін кидається в штикову атаку.

Н і н а

Вперед! Нам треба генерал-майору
Доповісти, що станції нема!

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

Вечір. Кімната, в якій живуть Ніна і Паша. Два ліжка, стіл, шинелі на гвіздочку, протигази. Пучок сухих безсмертників. Ніна і Паша сидять на ліжку, наспівують.

Пісня

Вийди в чисте поле,
У вітрів спитай,
Чом від туги й болю
Стогне рідний край?
Люті блискавиці
Палять города,
І на дні криниці
Висохла вода.
Випала пороша
Рано, восени,
Мила і хороша
Дівчино, засни.
Хай тобі присниться
Чарівний розмай,
У степу криниця,
Голубий Дунай.
Уві сні побачиш
Береги Десни,
Уві сні заплачеш
Рано, восени.

П а ш а

Не треба, Ніно... Справді, я заплачу.

Н і н а

Я теж від себе геть думки жену
Про рідний край, сплюндрований ордою,
Про рідних, близьких, серцю дорогих.
Про наш Донбас і про Дніпрові кручі,
Про все, що ми любили у житті.

П а ш а

Ех, не терзай мого серця, Ніно,
Не витримаю.

Н і н а

Знаю, Пашо, знаю,
Що кожен з нас, як стій, в атаку піде,
У розвідку, на смерть, до чорта в зуби.
І не злякається нічого в світі.
Та доля Батьківщини і народу —
Нас мучить і шматує нашу душу.

П а ш а

Що ж буде, Ніно?

Н і н а

Ти пам'ятаєш, як помер Тугай?
Він першим звівся, щоб іти в атаку,
І впав забитий. Але я тоді
Відразу замисел його збагнула
І досягла того, що він хотів.
Ми вийшли з пастки. А настане час,
Впаду і я на славнім полі бою,

Та хтось довершить те, що я не встигла,
З мого досвіду і вміння скориставшись.
Так буде доти, доки найщасливіший
Не доторкнеться стягу перемоги,
Тоді, його шануючи, згадають
Привітним словом добрі люди й нас.

Входить В а л я В и н о к у р о в а, вона чує останні слова
Ніни.

В а л я

А щодо мене, то мені байдуже,
Чи хто мене колись і десь згадає,
Я не свята. Іконою не стану.

Н і н а

До чого це ти, Валю?

П а ш а

А до того,
Що в розвідку іти вона боїться.
Ну, і вигадує.

В а л я

Боюсь. І не ховаюсь
Я з цим. Як гуркіт літака зачую,—
І то дрижу. А в розвідку — крий боже.

П а ш а

И тобі не сором таке казати?

В а л я

Як соромно було б, не говорила б...

У мене справа є до тебе, Ніно...
Та розумієш...

П а ш а

Що? Віч-на-віч хочеш?
Догадуюсь. Я залишу вас вдвох.

(Одягає ватник, шапку-вушанку.)

Н і н а

Куди ти, Пашо?

П а ш а

Я піду до того,
Про кого мова буде тут у вас.

(Виходить.)

В а л я

Та звідки, Ніно, їй про це відомо?

Н і н а

Про що?

В а л я

Та, власне, я й сама не знаю...

Пауза.

Н і н а

З дитинства Паша в нас завжди все знала —
З кутка в куток шмигає по селу —

Та в неї серце добре, нелукаве,
І зайвого вона не розповість.

В а л я

Та, хочеш знать,— цього я не скриваю.

Н і н а

Чого? Кажі ж бо толком.

В а л я

А того,
Що я люблю... Ні, соромно мені.

Н і н а

От тобі раз! Ну, ти ж і боязка...

В а л я

Така вже народилась. Та скажу:
Люблю я комісара... Спартака...

Н і н а

(вражена, але намагається вдати байдужу)

А що мені до того? То люби.

В а л я

А ти його так само любиш, Ніно.

Н і н а

Оце цікаво! Щойно ти питала —
Звідкіль все знає Паша. А тепер
Дозволь мені тебе спитати: звідки
Ти знаєш, що у мене на душі?

В а л я

Не знаю... тільки серцем відчуваю...
Ти в нас недавно. Я була щаслива —
Йому я перев'язувала рани.

Н і н а

Як? Хіба
Він був поранений?

В а л я

В плече, у ногу, в руку...
Але його не вдержиш в медсанбаті...
О, Ніно, поверни його мені!

Н і н а

Які дурниці ти говориш, Валю.

В а л я

Не хочеш? Чиниш, Ніно, ти нечесно.
Він мій,— давно його вже я люблю.
А ти прийшла...

Н і н а

Та що ти, Валю!

В а л я

Ось він іде... Я серцем його чую.
Входять С п а р т а к і Х а ц ь к о. З ними повертається
П а ш а.

С п а р т а к

Дівчата, здрастуйте! Чого це Паша мчить,
І нас зайти до Ніни не пускає?

Х а ц ь к о

От ми її за кару й привели:
Чи не готуються у вас тут вечорниці?

Н і н а

О, ми тут чари варимо удвох.

С п а р т а к

У вас секрети тут чи, може, суперечка?

В а л я

(намагаючись подолати зніяковіття)

На мене Паша сердиться, що я
Не ходжу в розвідку. А я кажу — боюся.

С п а р т а к

Хіба всім треба в розвідку іти?
Свою ти справу робиш непогано,
Поранені тебе не раз хвалили
За догляд, за співчутливість...

П а ш а

А л е

Хай камінці не кидає в город наш.

С п а р т а к

Ану, цікаво. Що за спірка, Ніно?

Х а ц ь к о

Либонь один і той же до вподоби.

Ніна

Ні, просто так. Здружитись ще не встигли,
А вже ламається, виходить, дружба в нас.

Валя

(остаточно знікновівши)

Та що це я. Мені пора іти.

Спартак

Та постривай! Спокійний день сьогодні,—
Давайте й справді справим вечорниці,
Та поспіваємо, хай вороги заплачуть.
Ну як, Хацько?

Хацько

А так, як той казав:
Родився з піснею і з піснею вмирай.

Вони роздягаються, готові спочити.

Спартак

Дівчата, ставте чаю казанок,
Ми старшину сьогодні пограбуєм.

Хацько

Будь ласка. Старшина — велика сила, друзі!

(Виймає цукерки, частує дівчат).

Кому — які? На гривеник, на два?

Паша

Мені хоч на карбованця давайте.
А чай у нас швиденько закипить.

Хацько

А є й такі, кому задарма дам.

(*Дає цукерки Валі.*)

Валя

Спасибі. Я солодкого не їм.

Паша

Сьогодні в неї дуже кислий настрої.

Валя

Це мілко, Пашо, й зовсім недотепно.

Хацько

Ну, що ж, пардон. Як кажуть у прислів'ї:
Моє не в лад, то я з своїм назад.

Спартак

Давайте краще будемо співати.

Хацько

Сумної чи веселої? Якої?

Ніна

Давай про дружбу. Щоб вона між нас
Ніколи не ламалась.

Хацько

Починай, Хацько.

Хацько заспіває, всі, крім Валі, підхоплюють.

В а л я

Все одно мені.
Та я не знаю дружби над любов.
І завжди я його любити буду.
Ще, Ніно, позмагаємось. Бувай!

(*Подає Ніні руку. Виходить.*)

С п а р т а к

(*до Ніни*)

Чого вона не попрощалась з нами?
Що трапилось?

Н і н а

Та просто — нерви...

П а ш а

Йй —

Ляльками гратись, а не йти на фронт.

С п а р т а к

Не гарячися, Пашо, всяк буває.
Коли я був безвусим юнаком,
Я уявляв собі нову людину,
Як суміш із заліза та бетону,
Й назвав себе тоді — Спартак Железний.
Тепер аж дивно. Що ж... та згадка про ті дні
Для мене дорога. Хоч справа не в залізі,
А в мужній силі нашої душі,
Яку ми загартуємо війною.

Х а ц ь к о

Війна... Вона покаже нам людей,
З якої яблуни, знать, яблуко скотилось.

С п а р т а к

Куди це Валя подалась одна?
Надворі темрява. У неї кепський настрій.
Піти б за нею. Пошукать. Хацько!
До тебе ж п'ється.

Х а ц ь к о

То дай бог здоров'я!

(Виходить.)

П а ш а

Оце й мені вже, діточки, пора.

С п а р т а к

Для тебе теж потрібен проводжатий?

Н і н а

Там проводжатий вже на розі жде.
Як тільки вечір — в хаті не удержиш.

С п а р т а к

Хто ж це такий?

П а ш а

Йй-бо, нема нікого.

Н і н а

А старший лейтенант Гусейн?

П а ш а

Ну, що Гусейн? Ну, що? Ми просто так...

С п а р т а к

Ну, ясно. Просто — дружба двох народів,
Азербайджану й України. Так?

П а ш а

Та одчепіться. Я не винна, що
Мене земля донецька породила,
Що без любові жити я не можу.

Н і н а

Чого ж, люби.

П а ш а

Не любить він мене!

С п а р т а к

Щоб дівчину таку і не любити!

П а ш а

Не любить він нітрохи, от їй-бо!
Завжди нахмурений, завжди чогось сердитий,
Він зустрічі зі мною уникає.
Та я заговорила і знову запізнюсь.

(Поспішно виходить.)

С п а р т а к

(усміхаючись)

Любов... Побачення... І тут же, за версту,
На лінії вогню вмирають люди.
Війна філософа ще з мене зробить.
Люблю я думати, припавши до землі,
Коли довкола гупають снаряди.

Тоді всі істини життєві пізнаєш:
Добро і зло... Безсмертя... Час і простір.
Проблему вічності і суету сует.

Н і н а

(мрійно)

Тоді так любиш землю дорогу...
І друга любиш, що засів у серці...

С п а р т а к

А є й такий? Цікаво знати — хто?

Н і н а

Не думаю, щоб вам було цікаво,
Філософи витають в небесах..

С п а р т а к

Щоб з піднебесся гепнутись на землю.

Н і н а

(сміється)

А потім чухають потилицю і довго
Второпати не можуть, що не треба
За щастям в небо лазити. Воно
Буває часом ближче...

Пауза. Вбігає Ю р а.

Ось і Юра...

Ю р а

Товариш комісар! Приїхав начподиву
І кличе вас. Він тут...

С п а р т а к

Ходімо, Юро!

(Махнув рукою.)

Нема для філософії часу.

(Виходить з Юрою.)

Н і н а

Дурепа я. Ще мить, і я б призналась.
Лиш перед смертю я скажу йому...
Чи випадє хоч щастя вмерти разом?

Рвучко входить Гусейн.

Г у с е й н

Це що таке? Це що за Паша? Я
Аж задубів. Який мороз сьогодні!
А я простояв цілих дві години.
Це замість того, щоб іти і спати.
Вночі мені обходити пости.
Ну, де вона поділася до біса?

Н і н а

Про це я в тебе мусила б спитати.
Як тільки вечір, я завжди одна,
А Паша швидше мчить в твої обійми.

Г у с е й н

В мої обійми? Господи! В мої?

Вона щовечора приходить, щоб знущатись.
Чого вона не любить так мене?

Входить П а ш а.

П а ш а

Ах, ось де він! Оце тобі ліхтар?
А це дві вулиці до купи тут зійшлися?
Здається, так ми вчора умовлялись.

Г у с е й н

Та я стояв, аж весь задеревів.

П а ш а

Стареча кров либонь, коли не гріє.

Г у с е й н

Кого, мене? Мене не гріє кров?
Гаразд. Стривай. Я докажу, що кров,
Гусейна кров, кавказька кров, гаряча!

Кидається до дверей. В дверях С п а р т а к, Ю р а
К у з ь м і н та група бійців розвідроти з
б а я н і с т о м.

С п а р т а к

Куди ти? Почекай! У нас сьогодні свято,
Є звістка радісна.

Г у с е й н

Кажі скоріш, не муч!

С п а р т а к

Військова Рада фронту сповістила,

Що за геройство в розвідці і доблесть
Гнилицьку нагороджено медаллю.

Ніна

Гнилицьку?

Спартак

Так. Медаллю «За відвагу».

Паша

Ну, Ніночку я перша поцілую.

Паша цілує Ніну. Всі тиснуть Ніні руку.

Ніна

Так несподівано все це. Спасибі, друзі.

Гусейн

Як несподівано? Ти заслужила це.
Хоч серце я сьогодні загубив,
Але від щастя буду танцювати.
Я покажу, яка в Гусейна кров!

Спартак

Удар, Гусейн, об землю лихом.

Кузьмін

Шквар!

Гусейн ловко танцює під баян. За ним пускаються в танець інші. Ніна виходить приготувати чай. Та на війні час дозвілля недовгий. До хати вбігає стурбований
Х а ц ь к о.

Хацько

(до Спартака)

Товариш комісар! Нещастя приключилось.
Обірвався танок. Всі принишкли, слухають.

С п а р т а к

Я слухаю. Кажі.

Хацько

Безслідно зникла Валя.

Пауза. З другої кімнати входить Ніна.

Н і н а

Товариші! Чай закипів.

(Оглянулась.)

Що сталось?

З а в і с а

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Картина перша

Розвідрота. Бліндаж Спартака Железного. Ранок. Паша і Гусейн заходять у бліндаж, струщують сніг.

Гусейн

Та я ж казав, що тут його нема.

Паша

Я знаю, що нема... Спартак шукає Ніну,
А Ніна — Валю. Що робить, Гусейне?

Гусейн

Ти ж бачиш, Пашо: ми з тобою вдвох —
Всю ніч ходили, бігали, повзли,
Та всі сліди позасипало снігом...
Спартак десь тут. Йому заборонили
Хоч на годину відлучатись з роти.
Та з ним про Ніну ти не говори.
А Валі шкода. Що робити, Пашо?

Паша

Гусейне... Грицю... Важко на душі...
Дай до грудей твоїх хоч прихилюся...

Прихиляється йому до грудей. Входять С п а р т а к
Ж е л е з н и й і Ю р а.

Ю р а

Кахи, кахи! Сполохали либонь?

С п а р т а к

Ще тільки-но на світ благословилося,
А ви воркуєте вже. Що це вас докупи
Звело так рано?

Ю р а

Любощі.

Г у с е й н

Ні, вітер.

Ви знаєте старий кавказький тост:
Над річкою два дерева стояло
На різних берегах. На них сиділи оддаль
Голубка й голуб. Аж повіяв вітер,
І дерево до дерева схилилось,
А голуб і голубка...

П а ш а

Що?

Г у с е й н

(цілуючи її)

Поцілувались.

С п а р т а к

Хороший тост.

П а ш а
Нахаба!

Г у с е й н

Ще не я,
А тост той винен, що його створили
Розумні люди. Правда, комісарє?

С п а р т а к

Немає досі Ніни.

Г у с е й н

Ще нема?
Ось фрицам клопоту наробить!

Ю р а

Правда,
Геройська дівчина вона, та все ж
Жінкам не довіряю я, в цих справах
Лиш ми, чоловіки...

Г у с е й н

Ах, Юро, Юро!
Ти просто витязь. Дай, старий, закурим.

Ю р а

Давай, старий. Щоб дома не журились.

П а ш а

Ти соплі краще витер би йому.

С п а р т а к

Е, ні, бійця не можна ображати.

П а ш а

Чого ж він ображає нас, дівчат?

Г у с е й н

Бо ви старому, мабуть, насолили...

С п а р т а к

О, Юра в нас — відомий жінофоб.

Входить стомлена Ніна та двоє бійців у білих халатах. У одного з бійців — Марчук — нема гвинтівки.

Н і н а

Товариш комісар! Ми вистежили хату,
В якій гулять зібрались офіцери.
Зняли ми варту. Кинули гранати,
Дванадцять офіцерів вбито. А іще...

(Безсило опускається на ліжку.)

П а ш а

Ти, Ніно, не поранена?

Н і н а

Та ні,

Лише стомилась дуже.

С п а р т а к

Спасибі, Ніно. Подвиг бойовий
Ти ще один в історію вписала.

Ніна
(іронічно)

В історію. Ні, справді приключилась
У нас історія. Боєць Марчук,
Як бачите. zostався без гвинтівки.

Гусейн
А де ж воїн?

Ніна
Та ось... Візьміть, будь ласка.

Спартак
Що трапилось, Марчук?

Марчук
Нічого я не знаю.

Ніна
Він під вогнем противника заліг,
Як в мирний час на ліжку коло жінки.

Марчук
Це вірна смерть була.

Ніна
А хоч би й так?
Та не лежати ж, наче дід у просі.

Спартак
Ідіть. Ми потім поговорим.

Бійці виходять.

П а ш а

Ну, Ніно, ти хоч слід її знайшла?

Н і н а

Це ти про Валю?

П а ш а

Так.

Н і н а

Ось лист її. Читайте.

Всі кидаються до неї. Спартак бере з рук її клаптик паперу.

С п а р т а к

Від неї лист? Від Валі? Що ж мовчиш?

Г у с е й н

Та звідки лист?

П а ш а

Читай... Читайте швидше.

С п а р т а к

(читає)

«Товариші! Мої брати і сестри!
То сталось в темну і холодну ніч:
Я йшла схвильована. Дрібниці то були...
І, якби лист оцей до вас дійшов,
То знайте: я не серджусь ні на кого:
Я знаю — Ніна гордість наша й слава,
У Паші серце чисте, золоте,
Спартак, Кузьмін, Юрко й Гусейн — герої.
І тільки я така вже полохлива,

Не вийшло з мене путнього бійця.
Я йшла схвильована і збилася з дороги,
Мене фашистська розвідка схопила
Й доставила у штаб, як «язика».
Ну, як мені цього листа послати?
Загине він либонь зі мною разом,
А я загину через сім хвилин —
У німців, кажуть, точні механізми,
Та все ж пишу... Бо так для себе легше.
Мене лякали, били, знов лякали,
Та я нічого не сказала їм.
Тоді вони у льох мене спустили
І механізм пекельної машини
Так завели, що рівно о десятій
Я вилечу в повітря, як до того
Не згоджуся на вимогу їх — дати
Відомості про себе і про вас.
Які вони жорстокі! Ще й годинник
Повісили, щоб знала я свій строк.
Хіба розбити? Але ні, для чого?
Це означало б кволість проявити,
А я не хочу. Я завжди боялась.
Тож треба бути у житті сміливим,
Хоч сім хвилин. Та ні, вже тільки п'ять.
Коли б могла я бачить Спартака...»
На цьому обривається. Що сталося?

П а ш а

Вона загинула?

Н і н а

Її я врятувала.
Як висадили хату й офіцерів.

Я кинулась до льоху, бо по варті
Побачила, що там когось тримають.
Ми варту знищили і в льох.—

Назустріч Валя:
«Скоріш, скоріш,— кричить,—
ще три хвилини».

Я цей папір побачила, сховала.
Ми вискочили, впали за парканом.
Тоді в льоху тім стався вибух...

Гусейн

Правда?
Ти правду кажеш? Де ж тоді вона?

Ніна

Як ми виходили, нас трохи обстріляли.
У Валі куля руку зачепила,
І я відправила її у медсанбат.

Гусейн

Ходім туди. Ходім до неї швидше.

Спартак

Гаразд, ходім. Хай Ніна спочива,
Ти, Пашо, доглядай, щоб відпочила Ніна.

Спартак, Гусейн і Юра виходять. Ніна звалюється,
спить. Паша тихенько наспівує.

Паша

(співає)

Зашуміло клен-дерево
У гаю, при лузі,
Хто у мене запитає,—

Чого я у тузі?
Зашуміло клен-дерево
На межі, край саду.
Хто у мене запитає,
Хто подасть пораду?

(Замислилась, зітхнула).

Впаде зоря за обрій, тільки смуга
На небі блисне й згасне за горою.
Так буде й з Ніною. Віщує моє серце...
Та це дурниці... Звідки серце знає?
Спи, люба подруго. Десь бродять твої сестри —
І Зоя, й Віра — по шляхах війни,
І мстять недолюдкам за кривди і знущання,
А, може, сплять в могилі, й біле тіло
Дубіє, вкрите мерзлою землею.
А де Орина — мати твоя, Ніно?
І де старий кріпильник Тимофій?

Н і н а

(що прокидається)

Я довго спала, Пашо?

П а ш а

Ні, хвилину...

Н і н а

А де Спартак? Все біга, метушиться,
Відлига там. Ще ноги він промочить.

П а ш а

І справді, в нас єдина небезпека —
Не промочити б ноги лиш. Ех, ти!
А ще й славетна героїня.

Ніна

Я?

Славетна героїня? Кпиш ти з мене.

Паша

А ти насправді думаєш, що ні?
А ти й насправді думаєш, що рапорт
Про знищених дванадцять офіцерів
І про чудесне врятування Валі
Це так — дитяча забавка. «Зняли
Ми варту. В хату кинули гранату».
Як просто все!

Ніна

Та так воно й було.

Паша

А те, що їх удесятеро більш
Було, ніж вас, що смерть навкруг чигала,
Що там такий запеклий був огонь,
Який примусив Марчука лягти,
Хоча Марчук розвідник не з останніх,
Це що — все вигадка?

Ніна

Ні, так воно й було.

Та ще — погано місячної ночі
Повзти... Ховатися...

Паша
(жартома)

І ноги промочити.

Н і н а

Та відчепись! А ось і сам Спартак.

Входять Спартак з генерал-майором. За ними йдуть Кузьмін, Валя—змучена, з перев'язаною рукою, Марчук та бійці. Ніна і Паша при появі генерал-майора встають.

Г е н е р а л - м а й о р

Сидіть, дівчатка. Спочивайте, милі.
Тобі, Гнилицька, виношу подяку
Від імені командування я...

Н і н а

Служу Радянському Союзу!

Г е н е р а л - м а й о р

Служиш вірно.

Спасибі.

(Тисне їй руку.)

П а ш а

Товариш генерал-майор! Дозвольте
Від серця нам поцілувати Валю.

Г е н е р а л - м а й о р

(жартома)

Коли Гусейна, Пашо, ти цілуєш,
То в мене дозволу ніколи не питаєш.
А Валю нашу слід поцілувати.

П а ш а

(до Валі)

Прости, Валюшо!

В а л я

Пашо! Як я рада!

Обнімаються й цілуються. Паша вкладає Валю на ліжко, накриває кожухом. Робить це з ніжним співчуттям.

С п а р т а к

Яке це щастя — дружба бойова,
Любов до друга, віра в Батьківщину...
Вогонь не може розлучити друзів!
Це наша присяга, ми з нею в бій ідем.

Г е н е р а л - м а й о р

І переможем. Слухайте мене,
Товариші розвідники!
Вночі сьогодні розвідку пошлем,—
Її мета: на себе взять удар,
І засоби противника відкрити.
Слідом за вами вирушить піхота.
Ділянка й напрям — поки що секрет.
Хто в розвідку цю піде добровільно?
Очолює її ваш комісар.

С п а р т а к

Застерігаю, друзі, що піхоту
Спинити можуть вогневі нальоти —
А як вона хоч трохи забариться —

Усім нам смерть. Тому я прошу вас
Це зважити й поміркувати добре.

Н і н а

(до генерал-майора)

Товаришу командуючий, я,
Здається, заслужила на довіру.
Тож прошу я дозволити мені...

П а ш а

Я з Ніною — хоч вбрід, а хоч у воду.

М а р ч у к

А я довіру друзів загубив —
І щонайперше — Нінину довіру,
Тому благаю я: візьміть мене...

К у з ь м і н

Ну, а мене і силоміць ніхто
В цю ніч лишитись в роті не примусить.

В а л я

(підводиться, стає по формі)

Товариш генерал-майор... Дозвольте
Звернутись до політкерівника.

Г е н е р а л - м а й о р

Звертайтеся.

В а л я
(до Спартака)

Я прошу в розвідку й мене узяти,
Я не зганьблю ні вас, ані себе.

Г е н е р а л - м а й о р

Охочих виявляється багато:
Вирішуйте, товариш комісар.

С п а р т а к

Спасибі, друзі. Це висока честь —
В таких героїв бути комісаром.
Хай Ніна й Паша йдуть. А ти, Кузьмін,
Залишишся тут замість мене,
Здаю на тебе тимчасово роту.
Тепер про Валю. Я не сумніваюсь,
Що виросла вона між нас, змужніла.

(Звертаючись безпосередньо до Вали).

Та взять тебе — не маю просто права.
Нам сили треба, Валю, берегти.
Ти краще зараз йди у свою хату,—
Лежи й відпочивай.

В а л я

Але я прошу вас...

Я з вами хочу бути.

С п а р т а к

Наказую тобі!

В а л я

Наказано іти — лягти й відпочивать.

С п а р т а к

Іди, виконуй.

Валя по формі повертається, виходить.

М а р ч у к

Ну, а як же я?

Входять Ю р а і Х а ц ь к о.

Ю р а

Товариш генерал-майор! Дозвольте
Звернутись до політкерівника.

Г е н е р а л - м а й о р

Звертайтеся.

Ю р а

Товариш комісар! Наказ ваш виконав,
І старшина Хацько на виклик ваш з'явився.

Х а ц ь к о

Я слухаю, товариш комісар.

С п а р т а к

Підготувати господарство роти...
Сухі пайки на три дні для бійців.

Х а ц ь к о

«Ідеш на день, бери на три дні хліба».
Накажете виконувать?

С п а р т а к

Ідіть.

Хацько виходить.

М а р ч у к

Товариш комісар!

С п а р т а к

Ага, тепер з тобою.

Тут, Ніно, ти вирішуй. Він в бою
Тебе підвів. Чи підведе удруге?

М а р ч у к

Не підведу.

Н і н а

Ну, добре — хай іде.

М а р ч у к

Спасибі вам.

Г е н е р а л - м а й о р

Товариші! Спочиньте — і у путь.
Глядіть — по змосі будьте обережні.
Бажаю успіху.

В с і

Служим Радянському Союзу!

З а в і с а

Картина друга

Місячна ніч з 4 на 5 грудня. Музика жорстокого бою. Ніна, Спартак, Паша, Гусейн, Юра і Марчук нищівним вогнем стримують атаку фашистів. Самі вони теж знаходяться під лютим обстрілом.

Спартак

Нема піхоти. Друже мій, Гусейн,
Ти спробуй під вогнем дістатися до наших,
На допомогу клич.

Гусейн

Гаразд, мій друже. Йду.

Робить рух, щоб іти, але в цю ж мить падає, вражешний кулею. До нього схиляється Паша. Вогонь противника й розвідників.

Спартак

Поранений, чи вбитий?

Гусейн

Ні, не вб'ють!

Я горло їм перегризу зубами.

Паша

Він весь залитий кров'ю.

Спартак

Слухай, Пашо!

Ще доки ворог шлях не перетяв,
Негайно винеси його в безпечне місце.

П а ш а

Єсть раненого винести. Прощайте.
Ні, до побачення. Ну, Ніно.

Н і н а

Ні, прощай.

Ще доки ворог шлях не перетяв,
Могли б ми вийти. Та тоді противник
Зламає план командування. Краще —
Хай ми загинемо, та хай живе наш наступ!

П а ш а

Ось тут лишаю я для вас пакети.

Цілюються. Паша виносить пораненого Гусейна.

М а р ч у к

В яру розкидані протипіхотні міни...

С п а р т а к

А горб вогнем прострілюється шквальним.
Та є ще вихід: стежка біля шахти
160

Н і н а

Параска не заблудить.
З дитинства знаємо ми ці місця.

Чути крики фашистів. Вони йдуть в атаку.

С п а р т а к

Атака... З місця не зійти. Хай смерть,

Та ми затримаєм противника, аж доки
Піхота не прорветься крізь кільце.

Зав'язується вогнестрільний і рукопашний бій. Один
за одним падають мертві гітлерівці. Запеклий бій. Ніна
стрічається зі знайомим єфрейтором.

Н і н а

Аж ось де ми зустрілись!

Є ф р е й т о р

Вас іст дас?

Н і н а

Дас іст капут!

Стріляє, єфрейтор падає.

Держись, держись, Марчук!

Вороги оточили Марчука і відсікають його від своїх.

Г і т л е р о в е ц ь

Здавайся, рус, здавайся у полон!

М а р ч у к

Мене в полон? Не діждете, собаки!

Вороги зовсім оточили Марчука. Відтиснули за сцену.

Н і н а

(дивиться в той бік)

Дивись, Спартак, він вихопив в фашиста
Гранату... Кидає собі під ноги.

С п а р т а к

Загинув він та з ним з десяток фриців.

Н і н а

Тож вічна пам'ять Марчуку-герою!

Ю р а, підповзши ззаду, вбиває німецького кулеметника, а кулемет повертає проти фашистів. Ніна і Спартак кидають гранати. Фашисти не витримують, відкочуються назад.

С п а р т а к

Здається, нас подряпало.

Н і н а

Здається...

У мене не згинається нога.

С п а р т а к

А в мене руку відняло... Погано...

Н і н а

А де ж піхота наша?

С п а р т а к

Перестрів

Її противник, мабуть, і тримає.
Хвилина... дві... й вона таки прорветься.
Та в лихоманці бою я забув
Про міни генерала сповістити.
Якщо вони прорвуться через яр,
То всі загинуть на ворожих мінах.

Н і н а

Нога у мене зовсім дерев'яна...

Ю р а

(рве індивідуальні пакети, залишені Пашею)

Я рани вам перев'яжу. В цю ж мить.

С п а р т а к

Послухай, Юро, ти надійний хлопець.
Негайно йди. Ну, ну, без зайвих слів!
Виконуй бойовий наказ. Крізь марево вогню
Ти пролети, мов сокіл бистрокрилий.
Про міни у яру їх сповісти. Мерщій!

Цілує його. Юра робить вигляд страшно серйозного.
Звертається до Ніни.

Ю р а

Прощай. Віднині ставлення своє
Я до жінок змінив. Ну, що ж, Юрко...
В дорогу!

*(Ступає крок та більше не витримує.
Розначливе, майже дитяче ридання стрясє
його тіло. Він виходить, низько згорбившись,
придавлений великим горем.)*

С п а р т а к

А знаєш, Ніно, я давно не плакав...
І взагалі, як все давно було.

Н і н а

Мені так холодно. Зійшло багато крові...

З хриплим шипінням падають і вибухають міни.

С п а р т а к

Вони це місце точно пристріляли.
Давай, Гнилицька, відповземо вбік.

Н і н а

Не можу я. Зійшло багато крові.

Знову рвуться міни. Осколки їх смертельно ранять
героїв.

С п а р т а к

Ти мертва, Ніно?

Н і н а

(стенаючись од болю)

Ні, я ще жива.
Добий мене, Спартак. Будь мужнім. Другом
будь,
Я так тебе кохала, любий друже.

С п а р т а к

Кохала? Ти?! То і тепер кохаеш!
Ба, ні. Вона не може вже кохати.
Прощай. Прощай навіки, дорога.

Ніна Гнилицька мертва. Чути знову п'яні вигуки гіт-
лерівців. Спартак Железний виймає з кишені партквиток.

Тепер моя черга. Але ні за що в світі
Я не віддам їм скарб мій найдорожчий
В долоні я затисну партквиток
І ворогові не віддам ніколи.

(Силкується підвестись. Стоїть, хитаючись).

Вогонь не може розлучити друзів!

Це наша присяга, ми з нею в бій ідем:

Гусейн з далекого Азербайджану,

Рязанов Юра — хлопець із Москви,

З Донбасу Ніна, Валя із Сибіру,

І що нам смерть? Хіба вона існує?

Ви чуєте, прокляті вороги?!

За нашу смерть заплатите ви морем

Брудної крові вашої. Вперед

Полки сьогодні наші виступають,

Загибель невблаганну вам несуть.

І ось тому — не страшно нам вмирати.

Він стає навколішки біля тіла звитяжної Ніни і так вмирає. Під гуркіт барабанів іде в психічну атаку фашистський батальйон. Тіла мертвих героїв на його пляху. Якась нелюдська сила приковує фашистів до землі. Це страх перед мертвими героями. Стихає гуркіт барабанів. Фашисти спинились перед незрозумілою і недоступною їм величиною смерті хоробрих.

Офіцер

Я не давав команди «гальт». Вперед!

Солдати стоять непорушно.

Погані пси! Ви боїтесь їх смерті?

То я звелю спалити їх тіла!

Світло гасне. Коли воно засвічується знову — на місці героїчної загибелі розвідників — г е п е р а л - м а й о р,

Кузьмін, Паша, Гусейн з пов'язками, Хацько,
Юра, Валя та бійці. Вдалині палає полум'я. Дов-
кола лежать гори фашистських трупів.

Юра

Вони забрали їх і палять на вогні.

Генерал-майор

Схилимо, друзі, голови. Палає
У вогнищі великім Україна.
Сини і дочки нашої Вітчизни
Стають безсмертними героями народу.
До помсти! Смерть німецьким окупантам!
За Сталіна! За Батьківщину! В бій!
Марш великого походу. Симфонія боротьби і перемоги.

Завіса

Еп и л о г

Розвіє вітер попіл по степу,
І повесні тут рясно зійдуть квіти.
Пройдуть роки. Читати будуть діти
Про ворога настирливість тупу.
Війну вивчатиме стратегії наука,
І знов Дніпро крізь шлюзи попливе,
Але народу невиситима мука
По-справжньому лиш в пісні оживе.
У серці вже бринять її акорди,
І дозріває ритм її і зміст.
Ми бачили, як гітлерівські орди
Лишали попіл з наших сіл і міст.
Ми бачили величний образ Ніни
І непохитну волю Спартака,
Що до кінця, до смертної хвилини
Не випустив з долоні партквитка.
Як одламались пальці обгорілі,
Ми з трепетом побачили тоді:
На партквитку, мов на живому тілі,
Краплини крові висохлі, руді.
І довго ми удень і уночі
Шукали Ніни мученицьке тіло,
Та не знайшли. В походах ідучи,
Почули ми, що Ніна не згоріла.

Про це бійці розповідали нам
І в розвідроті молоді дівчата —
Що Ніни слава тільки розпочата,
Що буде Ніна мстити ворогам.
Отак легендою стає звитяжця слава,
Цвіте в піснях, мов чарівний розмай.
Ти знаєш, як любити рідний край,
Тебе навчила дівчина русява!

Червень, 1942 року.

Південний фронт.

ЗМІСТ

Стор.

Наш прапор

Його ім'я	5
Вождь	6
Я чую спів	7
Парад	8
Прометей	10
Грузія	11
Гірська легенда	13
Пам'яті Леніна	15
Прапор	17
Ми знали, що війні кінець	19
Пороніно	21
Ленін проходить по світу	26
Слово правди	29
Новорічне	32
Іде школяр повз Кремль	33

Великому Сталіну — слава

Запис у щоденнику	37
-----------------------------	----

Солдати Вітчизни

Хай свідчення таке	55
Глибока безодня	58
Пісня про мужність	60
Нетлінний лист	63

Мати	65
Клен	66
Палили землю	68
У Києві	69
Мжичка	70
Маяки	72
Як сльози на мрамурі й сталі	74
Позагоюються рани	76
На схилах гір вже почались жнива	77
Ми їздили сьогодні в Братиславу	78
Через Дрезден Ельба каламутна	79
В старому парку скошена трава	80
Пам'ятаєш Курджипську станицю	82
Понад Дунаєм зріє виноград	83
Ми спали в місті Кант	84
Усе життя нас вабить далечінь	86
Ні журавля на ній, ані цямрин	87
На пожарищі, в хаосі руїн	88
Три літа, мій друже, три літа	91

П а м' я т н и к

Михайловське	97
Зірчатий сніг паде на Петербург	99
Предтеча	101
Пам'ятник	103
Безсмертя	105

М і с т а й д о р о г и

Ти в сутінках сизих і синіх	109
Переливаються вогні	110
Ти снилась нам в окопах Малгабека	111
Дорога	113
Весна	115
Аварці	117
Павліне	119
Біля Севана	120
Легенда Бебріс-Ціхе	121

Курить донецький шлях	124
Мов піраміди — терикони	126
Вона прийшла в Донбас недавно	127
Ідуть кріпильники, і звук глухих ударів З вогневого бою в трудовий	128
Жовтень. Вітер. З Приазов'я хмари	129
Я бачив квітучі долини	130
В погожий ранок, в ніч сліпу	131
Дніпро	132
Зима	133
Осінь	134
Творчість	135
Проходиш по узгір'ї ти	136
Берізка	137
	138

Зоря над Карпатами

Знайомий запах татар-зілля	143
Земля	144
О, земляки мої з-над Буга	145
На Личаківському цвинтарі, у Львові	146
Йде лісоруб з десятої бригади	147
Карпатський обеліск	148
Камінь Довбуша	149
Веселка над Косовом	150
Аркан	152
Мистецтво	154
Ми знаєм ціну слову «браття»	155
Проміння сил нових і дужих	157
	158

Дві поеми

Подарунок	161
Поема гніву	179

Драматичні твори

Серця хоробрих	189
Навіки разом	273

Редактор О. Жолдак
Техн. редактор О. Яхніс
Художник А. Мистецький
Коректор Р. Пустова

Л. Дмитерко. Избранное
(На украинском языке)

БФ 04318. Здано на виробництво 12|V-1950 р. Підписано до друку
16|X-1950 р Папір 70×92|32=6.81—15 94 друк. арк. +1 вклейка. Обл.-
вид. арк. 14, 12. Тираж 10.000. Ціна 12 крб. 80 коп. Замовлення № 1367.

Книжкова фабрика „Укрполіграфтресту“
Одеса, Сгурдзовський зав. № 5.

Любовь Дмитренко

12 КР 580 КОЛ.